

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOSOFIJOS FAKULTETAS
PSICHOLOGIJOS INSTITUTAS

Goda Lekavičiūtė

Teistų ir neteistų vyrų agresijos, savigarbos ir kognityvinių iškreipimų sąsajos

Magistro darbas

Teisės psichologijos studijų programa

Darbo vadovė: asist. dr. Vita Mikuličiūtė

Vilnius, 2019

TURINYS

SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
SVARBIAUSIOS SAŲVOKOS.....	5
PRATARMĖ.....	6
1. ĮVADAS.....	8
1.1. Agresijos samprata.....	8
1.1.1. Agresijos formos ir funkcijos.....	8
1.1.2. Agresiją aiškinančios teorijos	10
1.2. Savigarbos samprata	13
2.1.1. Savigarbos kilmė ir funkcijos	15
2.1.2. Savigarbos tyrimų apžvalga	16
1.3. Kognityvinių iškraipymų samprata.....	18
1.3.1. Kognityvinių iškraipymų rūšys.....	19
1.3.2. Kognityvinius iškraipymus aiškinanti teorija	20
1.4. Agresijos, savigarbos ir kognityvinių iškraipymų sąsajos.....	22
2. TYRIMO METODIKA.....	25
2.2. Tyrimo dalyviai	25
2.2. Tyrimo instrumentai	25
2.3. Tyrimo eiga.....	27
2.4. Duomenų analizė	27
3. REZULTATAI.....	28
3.1. Teistų ir neteistų vyrų agresijos palyginimas	28
3.2. Teistų ir neteistų vyrų savigarbos palyginimas	28
3.3. Teistų ir neteistų vyrų kognityvinių iškraipymų palyginimas	29
3.4. Agresijos, savigarbos ir kognityvinių iškraipymų sąsajos.....	30
3.5. Savigarbos ir kognityvinių iškraipymų vaidmuo prognozuojant agresiją	31
3.6. Agresijos, savigarbos ir kognityvinių iškraipymų vaidmuo prognozuojant teistumą	32
4. REZULTATŲ APTARIMAS	33
IŠVADOS	36
LITERATŪRA.....	37
PRIEDAI.....	46
1 priedas. Tyrime naudota anketa	46
2 priedas. Naudotų skalių ir subskalių tiriančiosios statistikos rezultatai	48

SANTRAUKA

Lekavičiūtė, G., (2019). Teistų ir neteistų vyrų agresijos, savigarbos ir kognityvinių iškraipymų sąsajos. Magistro darbas. Vilnius: Vilniaus universitetas, p. 48.

Smurtas ir agresyvus elgesys yra pasaulinio masto problema, reikalaujanti didelių visuomenės išlaidų. Mokslininkai teigia, kad savigarba ir kognityviniai iškraipymai yra susiję su agresija. Todėl šiame tyrime buvo tiriamos agresijos, savigarbos ir kognityvinių iškraipymų sąsajos. Tyrime dalyvavo 110 vyrų (58 neteisti ir 52 teisti vyrai), tyrime dalyvavusių teistų asmenų amžiaus vidurkis – 30,6 metai, neteistų asmenų – 32,4 metai. Teisti tyrimo dalyviai vidutiniškai teisti buvo po 2,5 karto. Šiuo metu visi teisti asmenys yra teisti už smurtinius nusikaltimus (pvz., fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas, plėšimas ir kt.). Teistų tyrimo dalyvių vidutinė bausmė – 2,25 metai. Tyrime buvo naudojami trys instrumentai: Buss ir Perry agresijos klausimynas (1992) skirtas įvertinti agresiją, Rosenberg savigarbos skalė (1965) skirta įvertinti savigarbą ir „Mąstymo klaidų klausimynas“ (Barriga, Gibbs, Potter, & Liao, 2001) skirtas įvertinti kognityvinių iškraipymų naudojimą. Rezultatai parodė, kad teisti vyrai pasižymi didesniu agresyvumu nei neteisti tyrimo dalyviai. Taip pat nustatyta, kad teistų ir neteistų vyrų savigarba reikšmingai nesiskiria. Teisti tyrimo dalyviai dažniau naudoja kognityvinius iškraipymus nei neteisti. Rezultatai parodė, kad savigarba ir kognityviniai iškraipymai gali prognozuoti agresiją. Taip pat pagal agresiją ir kognityvinius iškraipymus galima atskirti teistus asmenis nuo neteistų.

Raktiniai žodžiai: agresija, savigarba, kognityviniai iškraipymai, asocialus elgesys

SUMMARY

Lekavičiūtė, G., (2019). The relationship between aggression, self-esteem and cognitive distortions among an offender and non-offender male sample. Master thesis. Vilnius: Vilniaus University, p. 48.

Violence and aggressive behavior is a global problem that requires huge finances from government and society. Scientists claim that self-esteem and cognitive distortions are related to aggression. Therefore, the relationship between aggression, self-esteem and cognitive distortions was investigated in this study. The study included 110 men (58 unconvicted men and 52 convicted men); the average age of the convicted offenders was 30.6 years old; the average age of the unconvicted persons was 32.4 years old. The convicted participants were judged on average 2.5 times. Currently, all convicted persons have committed violent crimes (eg, causing physical pain, minor disruption to health, robbery, etc.). The average sentence for the convicted participants was 2.25 years. The study was conducted by using three tools: “Buss and Perry Aggression questionnaire“ (1992) to evaluate aggression, “Rosenberg self-esteem scale“ (1965) to evaluate self-esteem and “How I Think Questionnaire“ (Barriga, Gibbs, Potter, & Liao, 2001) to evaluate the use of cognitive distortions. The results showed that the convicted men are more aggressive than those who were not convicted. It was also found that the difference of self-esteem between convicted and unconvicted men is not significant. Convicted participants use cognitive distortions more often than the unconvicted participants. The results revealed that self-esteem and cognitive distortions can predict aggression. Likewise, it is possible to distinguish convicted from unconvicted according to their aggression and cognitive distortions.

Keywords: aggression, self-esteem, cognitive distortions, antisocial behaviour

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

Agresija – tyčinis elgesys kuriuo siekiama pakenkti asmeniui, kuris nenori būti nuskriaustas (Bushman & Bartholow, 2010).

Asocialus elgesys – kenksmingas elgesys pažeidžiantis plačiai pripažintas vertybes, normas. Tokiam elgesiui priskiriama agresija, vagystės, sukčiavimas bei smulkūs nusikaltimai (Baumeister, & Lobbestael, 2011; Beaver, Connolly, Nedelec, & Schwartz, 2018).

Kognityviniai iškreipimai (angl. *cognitive distortions*) – šališki ar klaidingi įsitikinimai, kurie padeda apsaugoti asmenį nuo neigiamo savęs vertinimo, savęs kaltinimo, mažina elgesio slopinimą bei asmeniui leidžia pateisinti asocialų elgesį (Barriga et al., 2001).

Savigarba – iš gyvenimo patirties susiformavęs subjektyvus požiūris į save (Newark, Elsässer & Stieglitz, 2016).

PRATARMĖ

Agresija – tai žodis, kuris naudojamas kasdienėje kalboje ir apima plačią elgesio įvairovę. Agresyvus elgesys tai žmonių puolimas, patyčios, kovojimas, ginčijimasis ir kt. (Bond, Lader, & Da Silveira, 2013). Smurtas ir agresyvus elgesys yra pasaulinio masto problema, reikalaujanti didelių visuomenės išlaidų ir turinti neigiamų pasekmių ne tik aukai, bet ir smurtautojui (Fanning, Coleman, & Coccaro, 2018; World Health Organization, 2002).

Psichologijos mokslas plačiai tyrinėja agresiją (Book, Visser, Volk, Holden, & D'Agata, 2018). Vienas galimai svarbus kintamasis susijęs su agresija yra savigarba. Yra teigiama, kad nors agresija ir savigarba gali būti dvi plačiausiai iširtos temos visose psichologijos srityse, tačiau stebėtinai mažai žinoma apie empirinį jų santykį (Kirkpatrick, Waugh, Valencia, & Webster, 2002)

Tinkamas supratimas apie savigarbos ir agresijos santykius šiandien yra ypač aktualus, nes pastaraisiais metais visuomenės susidomėjimas savigarba išaugo. Žema savigarba yra siejama ne tik su agresija (Donnellan, Trzesniewski, Robins, Moffitt, & Caspi, 2005; Perez, Vohs, & Joiner, 2005), bet ir įvairiomis socialinėmis ir psichologinėmis problemomis, tokiomis kaip nepasitenkinimas kūno vaizdu (Grossbard, Lee, Neighbors, & Larimer, 2008; Mellor, Fuller-Tyszkiewicz, McCabe, & Ricciardelli, 2010), depresija (Orth, Robins, Meier, & Conger, 2016) ir seksualiniais nusikaltimais (Marshall, Anderson, & Champagne, 1997; Marshall, Cripps, Anderson, & Cortoni, 1999).

Dauguma teorijų aiškinančių agresyvius veiksmus nurodo, kad ne tik savigarba yra susijusi su agresija, bet ir pats mąstymas pažeidimų metu yra palaikantis nusikaltimą. Kitais žodžiais tariant, pagrindinės operacijos dalyvaujančios žmogaus kognityviniuose procesuose – suvokimas, atmintis, sprendimų priėmimas – tarp nusikaltimus darančių žmonių yra iš dalies deviantinės ir susijusios su kognityviniais iškreipymais (Gini, Camodeca, Caravita, Onishi & Yoshizawa, 2011). Kognityviniai iškreipimai apima netinkamus įsitikinimus, mintis, požiūrius ir nuostatas, palaikančius nusikaltimą ir yra būdingi nusikalstančiai asmenybei (Barriga, Hawkins, & Camelia, 2008; Chabrol, Leeuwen, Rodgers, & Gibbs, 2011; Valickas, Vanagaitė ir Navickas, 2014).

Vis dar sunkiai sekasi mažinti smurtinių nusikaltimų skaičių. Griežtesnės bausmės ir mažesnis atleidimas nuo bausmių, lemia kalėjimų perpildymą (Applegate, 2001). Dėl šios priežasties svarbu skirti daugiau dėmesio rehabilitacijos ir atkryčio prevencijos programoms. Tačiau vis dar trūksta tyrimų, kurių rezultatai padėtų programų kūrimui ir vertinimui (Baker, Van Hasselt, & Sellers, 2008). Lietuvoje yra priimamas ir įgyvendinamas didelis skaičius prevencijos ir resocializacijos programų skirtų mažinti nusikaltimų skaičių. Nuo šių programų paruošimo kokybės priklauso ir jų įgyvendinimas bei panaudojamų išteklių efektyvumas bei pasiekti prevencijos rezultatai (Kiškis ir Kuodytė, 2012).

Taigi, viena iš priemonių galinčių padėti padidinti prevencijos ir resocializacijos programų efektyvumą – tai agresijos, kognityvinių iškreipimų ir savigarbos tyrimai. Turint žinias apie kognityvinius iškreipimus, agresiją bei savigarbą būtų naudinga orientuotis į veiksnius susijusius su

agresija, kadangi mokymai gali sumažinti incidentų skaičių, incidentų rimtumą bei psichologines incidentų pasekmes (Ferns, 2007).

1. ĮVADAS

1.1. Agresijos samprata

Plačiąja prasme agresija apibrėžiama kaip priešiškas, žalingas ar destruktivus elgesys, kurį dažnai sukelia nusivylimas (Siever, 2008). Socialinėje psichologijoje agresijos terminas paprastai vartojamas apibūdinti bet kokią elgesį, kuriuo siekiama pakenkti kitam asmeniui, kuris nenori būti nuskriaustas. Yra keletas svarbių ypatybių susijusių su agresija. Pirma, agresija – tai išorinis elgesys, kurį galima matyti ar pajauti. Galvojimas apie kito asmens nuskriaudimą ar pyktis nėra agresija, kadangi agresija reikalauja veiksmo (Bushman & Bartholow, 2010). Pavyzdžiui, galima matyti ar pajauti, kad žmogus trenkė kitam, iškeikė žmogų, bandė sunaikinti asmens reputaciją skleidžiant gandus apie jį. Agresija yra socialinis elgesys, nes ji apima bent jau du žmones. Antra agresijos ypatybė – agresija yra tyčinis elgesys, bet ne visas tyčinis elgesys, kuris skaudina kitus yra agresija. Pavyzdžiui, stomatologas suleidžia pacientui novokainą ir tai pacientui sukelia skausmą, tačiau stomatologo tikslas yra ne įskaudinti, bet padėti pacientui (Allen & Anderson, 2017; Bushman & Bartholow, 2010). Trečia, auka turi būti motyvuota išvengti žalos. Mazochizmo atvejais, pavyzdžiui, kai žmogus dėl skriaudos patiria malonumą (dažnai seksualinį), nelaikomi agresija (Allen & Anderson, 2017).

Agresija dažnai prilyginama asocialiam elgesiui, tačiau asocialaus elgesio apibrėžimas yra platesnis. Toks elgesys apima smurtą, agresiją, vagystes, sukčiavimą, nusikalstamumą bei smulkius nusikaltimus ar bet kokią kitą elgesį, kuris pažeidžia plačiai pripažintas vertybes ir normas, ar yra kenksmingas kitiems (Baumeister, & Lobbstaël, 2011; Beaver, Connolly, Nedelec, & Schwartz, 2018). Taip pat agresija dažnai prilyginama smurtui, tačiau agresija apima platesnį elgesio spektrą, visi smurto aktai yra agresyvūs, tačiau ne visi agresijos aktai yra smurtiniai (Van Lange, Rinderu, & Bushman, 2017).

Taip pat svarbu yra tai, kad didžioji dalis agresijos atvejų įvyksta kasdienių konfliktų metu ir apima sąveiką žmonių kurie yra pažįstami vienas su kitu. Net užpuolami rečiau nepažįstamieji nei šeimos nariai, o dauguma užpuolikų yra žinomi aukai (Richardson & Green, 2006).

Apibendrinant galima teigti, kad agresija – tai tyčinis, išorinis elgesys, kuriuo siekiama nuskriausti, kai skriaudos yra vengiama.

1.1.1. Agresijos formos ir funkcijos

Agresija paprastai apibrėžiama kaip tyčinis veiksmas, kuriuo bandoma tiesiogiai ar netiesiogiai pakenkti kitam asmeniui (Grieve & Panebianco, 2013). Naujausi empiriniai tyrimai vis dažniau išskiria įvairias agresijos formas ir funkcijas, kurias yra naudinga atskirti. Agresijos formos nurodo būdą, kuriuo agresija yra išreiškiama (fiziškai, žodžiu, socialiai), o funkcijos nurodo, kodėl agresija yra naudojama (reaktyviai reaguojant į suvokiamą provokaciją arba proaktyviai norint pasiekti norimą rezultatą) (Bushman & Bartholow, 2010; Lansford, 2018).

Fizinė agresija apibūdinama kaip kitų asmenų skriaudimas naudojant kūno dalis ar ginklus. Tuo tarpu, verbalinė agresija – tai kai skriauda yra daroma žodžiais, pvz., šaukimas, keikimas, pravardžiavimas (Bushman & Bartholow, 2010). Specifinė verbalinės agresijos išraiška yra patyčios, kurios yra susijusios su galios skirtumu tarp asmens kuris žemina ir aukos. Taip pat patyčioms yra būdinga pakartotinė agresija. Pastaraisiais metais patyčios buvo tiriamos siekiant išsiaiškinti apie vaidmenis tarpusavio grupėse, kuriuos sudaro ne tik aukos ir asmenys kurie žemina, bet ir pašaliniai skatinantys terorizuojantį asmenį, ginantys auką ar esantys nuošalyje. Pavyzdžiui, kartais patyčių aukos ateina ginti vienas kitą, tačiau gynėjai, kurie iš pradžių nebuvo aukos, kartais patys tampa patyčių taikniais, kai jie gina kitus (Lansford, 2018). Prie agresijos formų yra priskiriama ir reliacinė agresija (anfl. *relational aggression*) (dar vadinama socialine agresija), kuri yra apibrėžiama kaip tyčinis kenkimas kito asmens santykiams (pvz., skleidžiant gandus, ignoruojant ar atskiriant grupėje) (Bushman & Bartholow, 2010).

Skirtingos agresijos formos gali būti išreikštos tiesiogiai arba netiesiogiai. Tiesioginė agresija – tai kuomet skriaudėjas susiduria su auka akis į akį, darydamas žalą tiesioginėmis verbalinėmis ar fizinėmis priemonėmis (pvz., keikiant, trenkiant). Netiesioginė agresija – tai žalos darymas per kitą asmenį ar objektą (pvz., skleidžiant gandas apie asmenį, sunaikinant asmeniui priklausantį daiktą). Netiesioginė agresija gali būti laikoma atsargia reakcija, nes ji leidžia agresoriui išvengti identifikavimo, tačiau netiesioginė agresija reikalauja tam tikro socialinio intelekto, pvz., vaikas turi sugebėti analizuoti socialines situacijas, kad galėtų jomis manipuliuoti (Björkqvist, 2018). Kita vertus, tiesioginė agresija gali būti ypač patraukli, kai asmuo nori rizikuoti tiesiogine konfrontacija (Bushman & Bartholow, 2010; Richardson & Green, 2006). Mokslininkai nustatė, kad vyrai dažniau naudoja tiesioginę agresiją nei moterys, tačiau lyties skirtumai naudojant netiesioginę agresiją yra neaiškūs (Wyckoff & Kirkpatrick, 2016). Kai kuriuose tyrimuose nustatyta, kad moterys naudoja daugiau netiesioginės agresijos nei vyrai (Hess & Hagen, 2006), kiti tyrimai nenustatė lyčių skirtumų (Archer & Coyne, 2005).

Taip pat, egzistuoja ir perkelta agresija, kuomet naudojamas pakaitinis agresijos taikiny. Pakaitinis taikiny nepadarė nieko, kas išprovokuotų agresyvų atsaką, tačiau atsirado netinkamoje vietoje, netinkamu laiku. Pavyzdžiui, vyras, kurį išplūdo jo vadovas kentė tyloje ir neatsakė tuo pačiu, vietoje to, kai grįš namo, vyras šauks ant savo vaikų. Kartais pakaitinis taikiny gali būti ne visiškai niekuo dėtas, bet susijęs su nedideliu nusižengimu. Pavyzdžiui, galbūt vaikai nesusitvarkė žaislų.

Žmonės perkelia agresiją dėl dviejų priežasčių. Pirma, tiesiogiai agresija prieš pradinį provokatorių yra neįmanoma (pvz., provokatorius paliko teritoriją) arba todėl, kad šaltinis yra nematerialus subjektas (pvz., karšta temperatūra). Antra, baimė dėl atsakomybės ar bausmės iš provokatoriaus gali trukdyti tiesioginei agresijai. Pavyzdžiui, jei darbuotoją išpeikė jo vadovas, jis jam neatsakys, nes bijos prarasti savo darbą (Bushman, Bonacci, Pedersen, Vasquez, & Miller, 2005).

Agresyvūs veiksmai taip pat skiriasi savo funkcija. Pagal agresijos motyvus ir funkcijas yra išskiriamos dvi agresijos rūšys – reaktyvi ir proaktyvi agresija. Agresijai būdinga motyvacija yra pagrindinis skirtumas tarp proaktyvios ir reaktyvios agresijos. Motyvacija veikti stebėtoju dažnai yra neišreiškiama, tačiau labai svarbi iniciatoriui (Raine et al., 2006).

Proaktyvi agresija yra šalta, paskatinta, apskaičiuota elgsena, kurią motyvuoja kiti tikslai (gauti pinigus, atkurti įvaizdį, atkurti teisingumą). Tai planuojamas elgesys, kuris paprastai nėra susijęs su nusivylimu ar reagavimu į tiesioginę grėsmę. Ši agresijos forma taip pat vadinama instrumentine, aktyvia ir sąmoninga agresija. Iš anksto suplanuotą smurtą ne visada lydi autonominis sujaudinimas, jis yra suplanuotas su aiškiais tikslais. Dažnai asmens žalojimas yra priemonė kitam tikslui pasiekti (Bushman & Bartholow, 2010; Raine et al., 2006).

Priešingai, reaktyvi agresija yra karštas, impulsyvus, piktas elgesys ir pasižymi dideliu autonominiu susijaudinimu (Centifanti, Kimonis, Frick, & Aucoin, 2013), skubotumu kilusiu dėl provokacijos ir yra susijusi su neigiamomis emocijomis, tokiomis kaip pyktis (Wilkowski & Robinson, 2010), baimė ar nerimas (Fite, Raine, Stouthamer-Loeber, Loeber, & Pardini, 2010). Paprastai tokia agresija yra atsakas į suvokiamą stresą. Kai grėsmė yra pavojinga ir neišvengiama, tai neprognozuojama agresija gali būti laikoma gynybine agresija ir būti priskirta normaliam žmogaus elgesiui. Reaktyvi agresija taip pat vadinama – impulsyvia ir emocine agresija (Siever, 2008).

Kai kurie socialiniai psichologai teigė, kad sunku (ar net neįmanoma) atskirti reaktyvios agresijos nuo proaktyvios agresijos, nes jos yra labai koreliuojančios ir motyvai dažnai būna mišrūs (Brugman et al., 2015; Bushman & Bartholow, 2010).

Taigi, agresija skiriasi savo forma (fizinė, verbalinė, socialinė agresija) ir funkcijomis (reaktyvi ir proaktyvi agresija). Skirtingos formos agresija gali būti išreikšta tiesiogiai – skriaudėjui susidūrus su auka „akis į akį“, arba netiesiogiai - darant žalą per kitą asmenį ar objektą.

1.1.2. Agresiją aiškinančios teorijos

Dažnai agresyvūs žmonės tikisi per trumpą laiką gauti tai ko nori, tačiau tai gali sukelti daug nenumatytų pasekmių susijusių su agresija (pvz., santykių subyrėjimas, kerštas). Todėl kyla klausimas, kodėl žmonės elgiasi agresyviai? Šiame skyrelyje bus apžvelgiama keletas psichologinių teorijų, kurios siekia paaiškinti agresiją.

Agresyvus elgesys yra aiškinamas instinktų teorija, kuri teigia, kad agresyvų elgesį motyvuoja ne malonumo ieškojimas ar skausmo vengimas, bet evoliucinis prisitaikymas, kuris padėjo mūsų protėviams išgyventi. Remiantis šiuo požiūriu, agresija yra instinktyvi, kaip ir pas daugelį kitų gyvūnų. Žvelgiant iš evoliucinės perspektyvos, agresija atlieka kelias adaptyvias funkcijas – ji padeda išsklaidyti populiaciją plačiame plote ir palengvina naudojimąsi gamtos ištekliais. Agresija padeda gyvūnams konkuruoti dėl ribotų išteklių savo aplinkoje, todėl ji yra naudinga išgyvenimui ir

gebėjimui daugintis, taip pat padeda užtikrinti, kad tik stipriausi asmenys perduos genus ateities kartoms (Bushman & Bartholow, 2010).

Taip pat agresija yra aiškinama kaip frustracijos rezultatas. Frustracija apibrėžiama kaip kliūtis trukdanti pasiekti norimą tikslą, arba tikėtino atlygio nesulaukimas, dėl išorinių barjerų. Išorinis barjeras yra esminis šio apibrėžimo elementas, tačiau pabrėžiama, kad kliūtis turi užkirsti kelią atlygio įgijimui (Groves & Anderson, 2017). Frustracijos – agresijos teorija, labiau žinoma kaip frustracijos – agresijos hipotezė, yra viena iš labiausiai paplitusių ir gausių tyrimų sulaukusių agresijos teorijų. Nuo pat 1930-ųjų pabaigos iki šiol ji buvo taikoma ir mokoma įvairiose srityse, įskaitant klinikinę ir socialinę psichologiją, sociologiją, kriminologiją ir medicininius tyrimus (Breuer & Elson, 2017).

Agresyvų elgesį aiškina ir mokymosi teorijos. Operantinio sąlygojimo teorija teigia, kad žmonės yra labiau linkę kartoti tą elgesį už kurį buvo apdovanoti ir mažiau kartoti elgesį už kurį buvo nubausti. Klasikinė sąlygojimo teorijos tyrimai parodė, kad vaikai kurie buvo pastiprinti už agresyvų elgesį išmoka elgtis agresyviai. Vaikai taip pat išmoka atskirti situacijas, kada agresyviai elgtis „apsimoka“ ir kada ne (Bushman & Bartholow, 2010).

Vėliau paaiškėjo, kad operantinio ir klasikinio sąlygojimo teorijos negalėjo visiškai paaiškinti agresijos skirtumų. Socialinio mokymosi teorija sako, kad žmonės mokosi agresyvaus elgesio stebėdami ir imituodami kitus. Šios teorijos autoriaus, Banduros, eksperimentuose dalyvavo vaikai, kurie imituodavo matytus modelių agresyvius veiksmus, ypač vaikai imituodavo modelius, kurie buvo apdovanoti už agresyvų elgesį. Taigi, smogimo, griebimo ir stūmimo veiksmai kuriuos vaikai mato aplinkoje ar žiniasklaidoje paprastai bus imituojami, nebent vaikas bus pamokytas, kad taip daryti negalima (Allen & Anderson, 2017; Bushman & Bartholow, 2010).

Agresiją siekia paaiškinti ir socialinės sąveikos teorija (angl. *social interaction theory*). Pagal socialinės sąveikos teoriją agresija yra socialinės įtakos forma, naudojama kitų elgesiui pakeisti. Pasak šios teorijos, asmenys įvertina tikėtiną naudą, išlaidas, sėkmės tikimybę ir nusprendžia ar elgtis agresyviai. Žmonės gali elgtis agresyviai, kad gautų vertingų prekių (angl. *commodities*) (pvz., informacijos, pinigų), kad sukurtų savo paties tapatybę (pvz., negailestingumas, kompetencija) ar, kad pasiektų teisingumą (pvz., ginti savo garbę po asmeninio įžeidimo) (Allen & Anderson, 2017).

Kaip ir dauguma elgesio reakcijų, agresija yra aiškinama cheminių medžiagų pokyčiais bei sąveika smegenyse. Testosteronas ne kartą buvo susietas su agresija. Didelė dalis tyrimų nurodė, kad vyrai yra agresyvesni nei moterys, nes jų testosterono koncentracija yra daug didesnė nei moterų (Carré, Ruddick, Moreau & Bird, 2017). Testosterono kiekis gyvenimo eigoje kinta. Jis greitai padidėja vyrams paauglystėje ir yra aukštas tarp jaunų suaugusiųjų, bet sumažėja maždaug vidutiniame amžiuje. Testosterono kiekį lemia laimėjimas ir pralaimėjimas, testosterono padaugėja kai yra laimima ir sumažėja, kai pralošiama (Björkqvist, 2018). Be to, tuo metu kai yra pasiekiamas testosterono koncentracijos pikas (21-35 metų), pastebimas ir vyrų prieš vyrus (angl. *male-to-male*) agresyvaus elgesio padidėjimas. Taip pat tyrimai nurodo, kad testosterono koncentracija buvo

aukštesnė tarp vyrų ir moterų, kurie buvo nuteisti už smurtinius nusikaltimus, palyginus su tais kurie buvo nuteisti ne už smurtinius nusikaltimus (Carré, Ruddick, Moreau & Bird, 2017). Serotoninas yra dar viena natūrali cheminė medžiaga smegenyse, kuri, kaip yra žinoma, daro įtaką agresijai, ypač impulsyviai agresijai. Serotoninas yra vadinamas *laimės hormonu*. Žmonės neturintys pakankamai serotonino gali jaustis blogai ir dėl to elgtis agresyviau. Nors serotoninas gali veikti ir kitas kūno dalis (pvz., viršinio sistema), smegenyse jis yra svarbus moduluojant daugybę emocijų ir elgesio reakcijų, tokių kaip pyktis, nuotaika ir agresija (Bushman & Bartholow, 2010).

Anderson ir Bushman (2002) siekdami paaiškinti agresijos kilmę sukūrė Bendrą agresijos modelį (angl. *General Aggression Model*, sutr. GAM). Pasak šio modelio yra du kintamieji gali daryti įtaką asmens agresyviai elgesiui: asmeniniai kintamieji (pvz., genetinis polinkis, lytis, požiūris į smurtą) ir situaciniai kintamieji (pvz., alkoholis, provokacija, smurtas žiniasklaidoje, karšta temperatūra). Pagal modelį yra trys galimi agresijos ir smurto keliai (angl. *routes*): pikti jausmai, agresyvios mintys ir fiziologinis sujaudinimas, kurie kartu sudaro dabartinę individo vidaus būklę skatinančią arba atgrasinančią nuo agresijos ir smurto. Tačiau šie keliai nėra tarpusavyje nesuderinami ar nepriklausomi. Žmogus, turintis agresyvių minčių, taip pat gali jaustis piktas ir turėti padidėjusį kraujospūdį.

Pavyzdžiui, situacinis kintamasis – karšta temperatūra yra susijusi su žmonių pykčiu, ji padidina agresyvias mintis ir sukuria psichologinį sujaudinimą (pvz., padidėja kraujo spaudimas, prakaitavimas). Šis nepaaiškinamas šilumos sujaudinimas gali būti klaidingas priskirtas pykčiui, ypač situacijose susijusiose su provokacija ir dėl to atsiranda reaktyvi agresija. Tai gali paaiškinti, kodėl nedidelis provokuojantis socialinis įvykis pvz., atsitrenkimas karštame, perpildytame bare gali sukelti įžeidimus ar smūgius (Bushman, Wang, & Anderson, 2005).

Agresiją siekia paaiškinti ir nauja metateorija – Aš kubu teorija (angl. *I-cubed theory*, sutr. I³), kuri sudaryta remiantis mokslinė savikontrolės ir agresijos literatūra. Aš kubu teorija nurodo, kad agresiją sukelia trys procesai: kurstymas, pasipiktinimas ir slopinimas. Kurstymas reiškia, kad potencialus nukentėjęsysis skatina agresiją (pvz., provokacija). Pasipiktinimas reiškia dispozicinius ir situacinius veiksnius, kurie psichologiškai ruošia asmenį patirti stiprų potraukį elgtis agresyviai, kai susiduria su tam tikrais kurstytojais specifinėse situacijose (pvz., agresyvumas). Didžiausias potraukis elgtis agresyviai kyla tada, kai abu, ir kurstymas, ir pasipiktinimas yra stiprūs. Galiausiai, slopinimas reiškia dispozicinius arba situacinius veiksnius, kurie padidina tikimybę, kad žmonės nepaisys poreikio elgtis agresyviai (pvz., savikontrolė). Kai slopinimas viršija potraukį elgtis agresyviai, žmonės elgiasi neagresyviai, o kuomet potraukis elgtis agresyviai viršija slopinimą pasireišk agresyvus elgesys (Denson, DeWall & Finkel, 2012).

1.2. Savigarbos samprata

Savigarbos tema yra viena iš plačiausiai tyrinėjamų socialinių mokslų temų (Bleidorn et al., 2016; Harris, Donnellan, & Trzesniewski, 2018; Zeigler-Hill, 2013). Tyrimais siekiama išanalizuoti savigarbos priežastis, pasekmes ir įvairiais koreliacijas. Domėjimasis savigarba plačiai paplito aštuntojo dešimtmečio pradžioje, nes atlikti tyrimai nurodė sąsajas tarp savigarbos ir įvairių socialinių problemų, tokių kaip – piktnaudžiavimas narkotikais, nedarbas, akademinis nepasisekimas bei smurtas ir agresija (Zeigler-Hill, 2013).

Kaip nurodė Rosenberg (1965; cit. iš Newark, Elsässer & Stieglitz, 2016) savigarba – tai palankus ar nepalankus požiūris į save, kuris susiformavo iš mūsų gyvenimo patirties. Taip pat savigarba gali būti apibrėžiama kaip mintys, jausmai ir savęs vertinimas, kurie yra stipriai susiję su asmens emocine gerove (Demeyer, Romero, & De Raedt, 2017).

Savigarbos esmė – pagrindiniai įsitikinimai, kuriuos turime apie save, šie įsitikinimai yra išsivystę iš mūsų gyvenimo patirties ir yra giliai įsišakniję. Asmuo šiuos įsitikinimus vertina kaip teisingus ir nepakeičiamus ir yra linkęs nuvertinti prieštarinę informaciją, net jei pateikiami įrodymai (Newark et al., 2016). Taip pat svarbu pažymėti, kad savigarba – subjektyvus asmens savęs vertinimas ir ji nebūtinai atspindi objektyvius asmens sugebėjimus ir talentus, ar tai kaip aplinkiniai vertina asmenį (Orth & Robins, 2014). Baumeister ir bendraautoriai (2003) nurodė, kad savigarba – tai suvokimas, o ne realybė, nors pats asmuo save vertina kaip patrauklų ar protingą, tačiau tai nebūtinai reiškia, kad asmuo tikrai yra patrauklus ir protingas. Rosenthal ir Jacobson (1968; cit. iš Baumeister et al., 2003) teigimu nors ir neatspindinti tikrovės žema ar aukšta savigarba gali tapti save išpildančia pranašyste (angl. *self-fulfilling prophecy*).

Kognityviniai psichologai, tokie kaip Epstein (1985; cit. iš. Mruk, 2013), suteikia savigarbai aktyvų ar netgi centrinį vaidmenį asmens gyvenime. Šiuo atveju jausmai susiję su savęs vertinimu yra esminiai asmens tapatybei, todėl savigarbai tenka lemiamas vaidmuo reguliuojant elgesį.

Savigarbos terminas naudojamas trimis skirtingais variantais. Kartais savigarba – tai kaip žmonės paprastai jaučiasi dėl savęs. Mokslininkai šios formos savigarbą vadina – *globalia savigarba* (angl. *global self-esteem*), nes ji yra gana pastovi gyvenimo situacijose, bėgant laikui. Savigarba taip pat vartojama siekiant apibūdinti savo vertę po tam tikrų gyvenimo įvykių. Tai ką žmonės supranta, kai kalbama apie patirtį, kuri kelia grėsmę savigarbai arba padidina savigarbą. Pavyzdžiui, asmuo gali pasakyti, kad savigarba buvo labai aukšta po svarbaus paaugstinimo ar, kad jo savigarba sumažėjo po skyrybų. Tokiai savigarbai apibūdinti daugelis mokslininkų vartoja terminą *būsenos savigarba* (angl. *state self-esteem*), norėdami apibūdinti emocijas susijusias su savigarbą.

Galiausiai, savigarba, kuri yra naudojama siekiant nurodyti, kaip žmonės vertina savo įvairius gebėjimus ir savybes vadinama – savęs vertinimu (angl. *self-evaluation*). Pavyzdžiui, asmuo, kuris abejoja savo sugebėjimais mokykloje, tikėtina, kad pasižymi žema akademinė savigarba ir asmuo, kuriam gerai sekasi sportas, turi aukštą sportinę savigarbą. Tokie įsitikinimai vadinami saviverte arba

savęs vertinimu, nes jie susiję su tuo kaip žmonės vertina savo fizines savybes, sugebėjimus, asmenybės savybes (Brown & Marshall, 2006).

Daugybė tyrimų aiškiai rodo sąsajas tarp žemos savigarbos ir psichopatologijos, bet šio ryšio priežastis nėra aiški. Šiuo metu literatūroje egzistuoja du dominuojantys šio ryšio paaiškinimai – pažeidžiamumo modelis (angl. *vulnerability model*) bei randų modelis (angl. *scar model*) (Zeigler-Hill, 2011). Pažeidžiamumo modelis teigia, kad žema savigarba yra psichopatologijos rizikos veiksnys. Pažeidžiamumas geriausiai paaiškina depresiją, yra manoma, kad žema savigarba gali būti depresijos priežastis – ji prisideda prie depresijos vystymosi ir palaikymo (Orth, Robins, & Roberts, 2008). Svarbus pažeidžiamumo modelio aspektas yra idėja, kad žema savigarba gali padidinti prastą prisitaikymą patiriant stresą ar išgyvenant neigiamą patirtį. Šis modelis teigia, kad žmonės su žema savigarba turi mažiau streso įveikos strategijų, nei asmenys su aukšta savigarba (Zeigler-Hill, 2011).

Priešingai nei pažeidžiamumo modelis, randų modelis nurodo, kad žema savigarba yra psichopatologijos pasekmė, o ne priežastis. Pagal šį modelį, psichologiniai sutrikimai ardo psichologinius resursus ir palieka randus, kurie iškreipia žmonių jausmus apie save (Zeigler-Hill, 2011).

Pastaraisiais metais mokslininkai suprato, kad savigarba nėra vien tik žema ar aukšta ir išskyrė dar dvi aukštos savigarbos formas – tvirtą aukštą savigarbą (angl. *secure high self-esteem*) ir trapią aukštą savigarbą (angl. *fragile high self-esteem*) (Zeigler-Hill, 2011; Zeigler-Hill & Terry, 2007). Asmenys turintys aukštą tvirtą savigarbą turi gana realistišką ir tvirtą savęs vertinimą bei nereikalauja nuolatinio aplinkinių patvirtinimo. Be to, jų tvirtas savęs vertinimas leidžia atpažinti ir pripažinti savo silpnybes, nejaučiant baimės dėl savo netobulumo. Dėl to šių asmenų kasdieniame gyvenime patiriama sėkmė bei nesėkmės pernelyg nepakeičia savęs vertinimo. Priešingai, asmenų kurių savigarba trapi aukšta, savęs vertinimas yra pažeidžiamas iššūkių, (pvz., atstūmimo ar nesėkmės) jie reikalauja nuolatinio savo vertės patvirtinimo iš socialinės aplinkos žmonių (Zeigler-Hill, 2011; Zeigler-Hill, Britton, Holden & Besser, 2014).

Savigarbos tema yra plačiai tyrinėjama ir nuo pirmojo savigarbos matavimo instrumento paskelbimo prieš 71 metus, mokslininkai sukūrė įvairių instrumentų leidžiančių įvertinti savigarbą. Dauguma instrumentų yra savistata grįstos skalės. Gana prasminga tokia forma kurti instrumentus, kadangi savigarba pagal savo apibrėžimą ir yra subjektyvus požiūris į save. Tiesioginiai klausimai tyrimo dalyviams apie save yra pagrįsta strategija įvertinti požiūriui apie save. Turbūt vienas populiariausių yra metodas matuoti savigarbą, remiantis prielaida, kad savigarba susideda iš vieno bendro aspekto, kurį galima išmatuoti nedideliu punktų kiekiu. Šia prielaida remiasi ir dažniausiai naudojamas savigarbos matavimo instrumentas – Rosenberg savigarbos skalė (Bosson & Swann, 2009).

Taigi, apibendrinant, savigarba – tai viena iš labiausiai tyrinėjamų socialinių mokslų temų. Savigarba apibrėžiama kaip – iš mūsų gyvenimo patirties susiformavęs teigiamas arba neigiamas

požiūris į save. Asmuo vertina save subjektyviai ir savigarba nebūtinai atspindi objektyvius asmens sugebėjimus bei talentus.

2.1.1. Savigarbos kilmė ir funkcijos

Vienas iš svarbių klausimų susijusių su savigarba yra jos kilmė. Kaip ir daugelį žmonių ypatybių, savigarbą formuoja tiek biologiniai (genetiniai), tiek sociokultūriniai (aplinkos) veiksniai. Kalbant apie globalios savigarbos biologinę kilmę, dvynių tyrimų rezultatai rodo, kad savigarbą iš dalies formuoja genai (McGuire, Manke, Saudino, Reiss, Hetherington, & Plomin, 1999). Tai rodo, kad genai paaiškina apie 30 % globalios savigarbos dispersijos. Taip pat yra spėjama, kad genai veikia neurotiškumą, kuris daro įtaką savigarbai (Neiss, Sedikides & Stevenson, 2002). Tačiau šiuo metu genetinių savigarbos tyrimų yra nedaug, didesnis dėmesys yra skiriamas sociokultūrinei savigarbos kilmei.

Didelė aplinkos įtakos savigarbai tyrimų dalis tiria, kaip specifiniai santykiai – su tėvais, artimaisiais, bendraamžiais, mokytojais bei platesnė kultūra, formuoja savigarbą. Remiantis prisirišimo teorija, dar prieš atsirandant kūdikių sąmonei, remiantis tuo kaip jais rūpinasi globėjai, pradeda formotis schemas apie savo vertę. Kūdikystės ir ankstyvosios vaikystės metu savigarbą formuoja globėjų nuosekli priežiūra ir reagavimas. Nuosekli priežiūra ir reagavimas, mokant, kad jie yra verti meilės ir yra gabūs atlikti užduotis, turėtų įteigti vaikams pradinis aukštos savigarbos pamatus (Deci & Ryan, 1995).

Vidurinėsios vaikystės metu (apie aštuntus metus) sudėtingi kognityviniai procesai toliau tobulina vaiko savigarbą ir savipratą. Tokio amžiaus vaikai kuria konkrečią savipratą, lygindami savo sugebėjimus ir bruožus, su savo bendraamžių sugebėjimais. Jie taip pat ieško aplinkinių grįžtamojo ryšio apie savo vertę. Svarbu tai, kad aplinkinių atsiliepimai gali padaryti įtaką jų besivystančiam požiūriui į save. Vėliau, paauglystėje ir suaugusiųjų amžiuje saviprata vystosi kuomet asmenys save lygina su kitais. Taip pat teigiama saviprata tam tikrose srityse gali padidinti savigarbą atsižvelgiant į tai kokią reikšmę jai suteikia pats asmuo (Bosson & Swann, 2009).

Platesniu mastu savipratą ir savigarbą formuoja kultūra, kurioje žmonės socializuojasi. Individualistinėse kultūrose augantys žmonės pasižymi aukštesne savigarba ir palankesne saviprata nei žmonės, augę kolektyvistinėse kultūrose (Heine & Hamamura, 2007).

Taip pat yra perspektyvų, kurios sutelkia dėmesį į pačios savigarbos kilmę. Šios perspektyvos domisi pirmaisia, kodėl žmonės turi savigarbą ir kokią funkciją ji atlieka. Viena iš tokių perspektyvų siūlo, kad savigarba ir saviprata atspindi psichologinius mechanizmus, kurie padeda žmonėms veikti socialiniame pasaulyje (Kirkpatrick & Ellis, 2001). Savigarba ir saviprata suteikia žmonėms informaciją apie jų dominavimo statusą, prestižą, socialinį priklausymą ar atskirtį. Kai yra nesilaikoma šios socialinės informacijos, neigiamas savęs vertinimas ir žema savigarba individą motyvuoja arba atnaujinti pastangas siekiant tikslo, arba nukreipti energiją kur nors kitur.

Kita funkcinė perspektyva teigia, kad savigarba apsaugo asmenį nuo egzistencinio nerimo dėl savo mirtingumo. Pasak šio požiūrio aukšta savigarba ir teigiama saviprata apsaugo žmones nuo giliai įsišaknijusios mirties baimės ir su tuo susijusios nežinomybės. Priešingai, žema savigarba ir neigiama saviprata signalizuoja apie šio psichologinio šarvo „gedimą“ (Bosson & Swann, 2009).

Apibendrinant galima teigti, kad savigarbą formuoja biologiniai ir sociokultūriniai veiksniai. Tačiau tyrimų apie biologinę savigarbos formavimąsi trūksta. Dažniau tiriama, kaip santykiei prisideda prie savigarbos formavimosi. Teigiama, kad kūdikystėje su savigarbos formavimusi yra susijusi globėjų priežiūra, vėliau savigarba formuojasi asmeniui lyginant save su aplinkiniais.

2.1.2. Savigarbos tyrimų apžvalga

Pastaruosius du dešimtmečius mokslininkai tyrinėja įvairius aspektus susijusius su savigarba, taip pat mokslininkus domina savigarbos skirtumai tarp skirtingo amžiaus ir lyčių žmonių.

Atliktų tyrimų, kuriuose buvo siekiama palyginti vyrų ir moterų savigarbą, rezultatai buvo prieštaringi. Vienuose tyrimuose vyrai pasižymėjo aukštesne savigarba nei moterys (Moksnes & Espnes, 2013; Sprecher, Brooks & Avogo, 2013), kitų tyrimų rezultatai buvo priešingi – moterų savigarba buvo aukštesnė nei vyrų (Bhattacharya & Shukla, 2014; Manzoor & Shahed, 2015).

Taip pat mokslininkai siekia išsiaiškinti kokiam amžiuje savigarba yra aukščiausia ir kokiam amžiuje ji yra pati žemiausia. Buvo atlikti du skirtingų imčių (vieno iš jų imtis buvo reprezentatyvi) longitudinaliniai tyrimai, kurie suteikė naujų įžvalgų apie savigarbą įvairiais gyvenimo etapais (Orth, Robins, & Widaman, 2012; Orth, Trzesniewski, & Robins, 2010). Tyrimai parodė, kad savigarba paprastai didėja nuo paauglystės (16 metų) iki vidutinio suaugusiojo amžiaus ir pati aukščiausia savigarba yra 50-60 metų, tačiau senatvėje savigarba sparčiai žemėja (Orth & Robins, 2014). Be to didėja tyrimų kiekis, kurie tyrė savigarbą kritiniais vystymosi laikotarpiais – paauglystėje (Birkeland, Melkevik, Holsen, & Wold, 2012; Erol & Orth, 2011), suaugystės laikotarpiu (Wagner, Lüdtkke, Jonkmann, & Trautwein, 2013) bei senatvėje (Wagner, Lang, Neyer, & Wagner, 2014). Atlikti tyrimai taip pat rodo savigarbos didėjimą nuo paauglystės vidurio ir sumažėjimą senatvėje.

Apskritai, aukšta savigarba padeda asmenims save matyti kaip veiklius bei gabius ir tai skatina asmenis siekti didesnių tikslų. Daugelis tyrėjų nurodė, kad savigarbos padidinimas – tai geriausias būdas pagerinti studentų akademinį pasiekimą (Aryana, 2010).

Savigarba – tai vienas iš psichologinės gerovės ir subjektyvios gerovės faktorių. Ankstesni tyrimai nurodė, kad susituokę asmenys pasižymi aukštesne psichologine gerove, nei asmenys kurie niekada nebuvo susituokę, yra išsiskyrę ar našliai. Dush ir Amato (2005) atliko tyrimą, kurio rezultatai parodė, jog susituokę asmenys pasižymėjo aukštesne savigarba, didesniu pasitenkinimu gyvenimu, mažiau sielvartavo ir buvo laimingesni. Atitinkamai žmonės, neturintys stabilių romantiškų santykių (susitikinėja su keletu asmenų ar yra vieniši) pasižymėjo mažesne savigarba, buvo mažiau patenkinti gyvenimu, jautėsi ne tokie laimingi ir labiau sielvartaujantys. McMullin ir

Cairney (2004) atlikto tyrimo rezultatai buvo panašūs – išsiskyrusių ir vienišų asmenų savigarba buvo žemesnė, nei tų kurie buvo susituokę.

Savigarbos tyrimai siekia nustatyti ne tik savigarbos ir teigiamų gyvenimo aspektų ryšį, tačiau tyrimuose vis dažniau siekiama nustatyti koks savigarbos ir neigiamo ar net asocialaus elgesio ryšys. Žema savigarba siejama su kibernetinės patyčiomis (Brewer, & Kerslake, 2015), seksualiniais nusikaltimais (Marshall, 2005; Shine, McCloskey, & Newton, 2002) bei agresija (Donnellan et al., 2005; Perez et al., 2005). Šiame tyrime siekiama nustatyti savigarbos, agresijos bei kognityvinių iškreipymų ryšį.

1.3. Kognityvinių iškraipymų samprata

Kognityvinių iškraipymų terminas, pirmą kartą buvo paminėtas kognityvinėje terapijoje, siekiant apibūdinti informacijos apdorojimo klaidas ir klaidingus samprotavimus, kurie dažnai pasireiškia turint psichologinių sutrikimų (Sigre-Leirós, Carvalho, & Nobre, 2015).

Kognityviniai iškraipymai – tai tikrovės neatitinkantis ar netikslus požiūris, mintys ir įsitikinimai (Barriga & Gibbs, 1996). Kognityviniai iškraipymai yra klaidingi arba šališki būdai, kurie suteikia reikšmę kasdienėms situacijoms, jie padeda apsaugoti asmenį nuo savęs kaltinimo ir neigiamos savęs suvokimo koncepcijos, mažina slopinimą ir leidžia asmeniui pateisinti asocialų elgesį (Barriga et al., 2001). Pavyzdžiui, įlipimas į šuns paliktas atliekas gali būti iškreiptai suprastas, kaip asmens nesugebėjimas padaryti nieko tinkamai arba kaip tyčinė provokacija. Pasirinkta interpretacija gali prisidėti prie emocinės ir elgesio reakcijos.

Automatinių minčių turinys paprastai yra susijęs su pagrindiniais asmens įsitikinimais apie save, kitus bei supantį pasaulį. Kai aktyvinami neigiami įsitikinimai ir sukeliamos neigiamos automatinės mintys atsiranda neigiamų automatinių minčių (susidedančių iš samprotavimo klaidų, kurios nėra pagrįstos įrodymais), neigiamas, neutralus ar net teigiamas įvykis gali turėti įtakos netinkamo elgesio pasireiškimui. Bėgant laikui, ši seka tarp – minčių, emocijų ir elgesio gali sukelti ar palaikyti depresijos simptomus (Rnic, Dozois, & Martin, 2016).

Ankstesni tyrimai nurodė, kad egzistuoja ryšys tarp savanaudžių kognityvinių iškraipymų ir asocialaus elgesio (Grieve & Panebianco, 2013; Barriga & Gibbs, 1996; Wallinus et al., 2011). Mokslininkai teigia, kad nusikaltėlių mąstymas skiriasi nuo asmenų, kurie nedaro nusikaltimų (Mandracchia, Morgan, Garos & Garland, 2007). Daugelis tyrimų parodė, kad lyginant su teisės nepažeidžiančiais asmenimis, pažeidėjai naudoja daugiau kognityvinių iškraipymų, lyginant su teisės nepažeidžiančiais asmenimis, kiti tyrimai parodė, kad didesnis kognityvinių iškraipymų naudojimas yra susijęs su didesniu probleminio elgesio pasireiškimu (Gannon & Polaschek, 2006, Helmond, Overbeek, Brugman, & Gibbs, 2015; Maruna & Mann, 2006).

Socialinio pažinimo tyrimai yra susiję su tarpasmeniniais santykiais, jais siekiama paaiškinti kaip žmonės suvokia save ir kitus bei suprasti tarpasmeninio elgesio prasmę. Agresyvaus elgesio teorijos nurodo, kad nusikaltėlių mąstymas pažeidimų metu palaiko nusikaltimą. Kitais žodžiais tariant, pagrindinės operacijos dalyvaujančios žmogaus kognityviniuose procesuose yra susijusios su kognityviniais iškraipymais (Gini et al., 2015).

Kognityvinių iškraipymų tyrimai padėtų mokslininkams ir klinikams įvertinti skirtingus kognityvinius iškraipymus, jų dažnumą, intensyvumą ir turinį, tarp skirtingų individų ir grupių. Be to, leistų mokslininkams įvertinti skirtingų kognityvinių iškraipymų sąsajas su įvairiais sutrikimais bei padėtų tobulinti gydymą bei smurtinio elgesio programas (Morrison, et al., 2015).

Taigi, apibendrinant, kognityviniai iškraipymai apima įvairias mintis, mąstymo klaidas, įsitikinimus, kurie padeda pateisinti asocialų elgesį ir apsaugoti asmenį nuo kaltės jausmo. Kognityviniai iškraipymai yra susiję su asmens įsitikinimais apie supantį pasaulį ir save.

1.3.1. Kognityvinių iškraipymų rūšys

Pirmieji kognityvinius iškraipymus apibūdino ir išvardino Beck ir bendraautoriai (1979; cit. iš Rnic, Dozois, & Martin, 2016). Vėliau Burns (1980; cit. iš Rnic et al., 2016) papildė ir išvardino 10 depresotipinių mąstymo klaidų. Tokių kaip – minčių skaitymas (angl. *mindreading*) (pvz., prielaidos darymas, kad kiti neigiamai galvoja apie save), katastrofų laukimas (angl. *catastrophizing*) (pvz., neigiamos ateities prognozavimas turint mažai arba visai neturint įrodymų), viskas arba nieko mąstymas (angl. *all-or-nothing-thinking*) (pvz., viskas matoma tik kaip juoda arba balta), emocionalus mąstymas (angl. *emotional reasoning*) (pvz., manymas, kad kažkas įvyks remiantis emocijomis, o ne objektyviais įrodymais), etikečių klijavimas (angl. *labeling*) (pvz., neigiamas savęs vertinimas po neigiamo įvykio), proto filtras (angl. *mental filtering*) (pvz., susitelkimas į neigiamą informaciją ir teigiamos informacijos nuvertinimas), perdėtas apibendrinimas (angl. *overgeneralization*) (pvz., manymas, kad vieną blogą įvykį seks kitos nesėkmės), suasmeninimas (angl. *personalization*) (pvz., manymas, kad kitų žmonių neigiamas elgesys yra kito asmens kaltė), turi teiginiai (angl. *should statements*) (pvz., manymas, kad dalykai turi arba privalo vykti tam tikru keliu), minimizavimas (angl. *minimizing*) ar teigiamo nuvertinimas (angl. *disqualifying the positive*) (pvz., gerų įvykių nuvertinimas ar atmetimas).

Kognityvinių iškraipymų vaidmuo psichopatologijos srityje buvo tiriamas tiek išreikšto elgesio (agresija, delinkvencija), tiek neišreikšto elgesio požiūriu (izoliacija, užsisklendimas ir depresija) (Barriga et al., 2001; Gaik et al, 2010). Buvo pristatytos dvi sąvokos apibūdinančios skirtingus kognityvinius iškraipymus – savanaudžiai kognityviniai iškraipymai (angl. *self-serving cognitive distortions*), kurie susiję su išreikštu elgesiu ir save nuvertinantys kognityviniai iškraipymai (angl. *self-debasing*), susiję su neišreikštu elgesiu (Barriga et al., 2000).

Gibbs ir Potter (Gibbs, 1991; Gibbs, Potter, & Goldstein, 1995; cit. iš Wallinius, Johansson, Larden, & Dernevik, 2011) pristatė keturių tipų, savanaudžių kognityvinių iškraipymų modelį – tai egocentriški, kitų kaltinimo, sumenkinimo / klaidingo priskyrimo ir tikėjimosi to, kad blogiausia kognityviniai iškraipymai. Egocentriški kognityviniai iškraipymai apibrėžiami kaip požiūris, kai žmonės sutelkia dėmesį į savo nuomonę, lūkesčius, poreikius ir teises tokiu mastu, kad kitų nuomonė ar poreikiai retai, ar išvis nėra apmąstomi ir gerbiami. Kitų kaltinimas apima neteisingai priskiriamus kaltinimus dėl savo elgesio, kitiems žmonėms. Sumenkinimas apibrėžiamas kaip iškraipymai, kuriuose asocialus elgesys laikomas priimtiniu, galbūt ir kartais būtinu būdu, tam tikriems tikslams pasiekti. Tikėjimasis blogiausio – tai kognityviniai iškraipymai, kuriuose individas priskiria

priešiškus ketinimus kitiems, mano, kad blogiausias scenarijus yra neišvengiamas, arba mano, kad jo elgesys negali pasikeisti į gerąją pusę (Barriga et al., 2000; Barriga et al., 2001).

Šiame tyrime bus analizuojami egocentriški, kitų kaltinimo, sumenkinimo / klaidingo priskyrimo ir tikėjimosi to kas blogiausia, savanaudžiai kognityviniai iškraipymai.

1.3.2. Kognityvinius iškraipymus aiškinanti teorija

Kognityviniai iškraipymai, susiję su asocialiu elgesiu, yra grindžiami socialinės informacijos apdorojimo teorija (Dodge, 1993), kurioje šie iškraipymai yra apibūdinami kaip šališkumas apdorojant, kuris tarpininkauja tarp įeinančių dirgiklių ir elgesio atsako. Informacijos apdorojimo teorijos apibūdina psichinius procesus, kurie yra atsakingi už netinkamą elgesio atsaką į socialinius stimulus. Vienas iš garsiausių šios teorijos atstovų – Dodge, kuris pradėjo plėtoti socialinės informacijos apdorojimo teoriją, kuri vėliau buvo papildyta emociniais veiksmais (Valickas ir kt., 2014). Konkrečioje socialinėje situacijoje į gaunamus stimulus, kaip informacijos perdirbimo proceso funkcija pasireiškia asmens reakcija. Šis procesas – tai tam tikrų nuoseklių stadijų arba žingsnių seka, kuri gali funkcionuoti sąmoningai ir nesąmoningai (Crick & Dodge, 1994; cit. iš Arsenio & Lemerise, 2004). Žingsniai kuriais informacija perdirbama: stimulų kodavimas, mintinė stimulų reprezentacija, galimų stimulų reakcijų generavimas, reakcijų įvertinimas, įgyvendinimas ir tikslų išaiškinimo žingsnis. Šiems žingsniams įtaką daro ilgalaikėje atmintyje sukaupta informacija, kuri yra pagrindas perdirbant informaciją. Kai informacija perdirbama tolygiai, asmuo demonstruoja tinkamą socialinį elgesį, o įvairios klaidos, perdirbant informaciją, gali lemti nuo normų nukrypusį elgesį (Dodge, 1993).

Pirmasis šios socialinės informacijos apdorojimo etapas – tai stimulų kodavimas, kuomet yra koduojami svarbūs jutiminiai stimulai ir saugomi trumpalaikėje atmintyje. Stimulų masyvas yra toks sudėtingas ir didžiulis, kad asmuo mokosi pasirinktinai pastebėti ir suvokti tik tam tikrus stimulus. Dėl to asmens dėmesys gali būti tendencingas.

Po to kaip svarbūs stimulai yra užkoduoti, pradedama šių stimulų mintinė reprezentacija. Asmuo atmintyje saugo stimulo interpretaciją, o ne stimulo pėdsakus ir naudojamos tos reikšmės, kurios sieja stimulą su individo emociniais poreikiais ir tikslais. Po mintinės reprezentacijos seka tikslų išaiškinimo žingsnis, kuris buvo išskirtas vėliau. Po tikslų išaiškinimo žingsnio seka galimų reakcijų generavimas, kuris yra susijęs su viena ar daugiau elgesio ir emocijų reakcijų. Galimų reakcijų generavimas yra sąlygojamas daugelio galimų reakcijų, kurios apima verbalizaciją, motorinį aktyvumą, autonominį sujaudinimą. Išaiškinti tikslai nebūtinai sukelia elgesį. Šiame etape asmuo naudodamasis ilgalaikėje atmintyje turima informacija pasirenka galimą reakciją (Dodge, & Crick, 1990; Dodge, 1993).

Nors ir tam tikra reakcija pasirinkta, tačiau tai nereiškia, kad asmuo būtent taip ir elgsis. Penktas žingsnis – reakcijų įvertinimas yra susijęs su asmens sprendimų priėmimu. Reakcijos gali būti

vertinamos moralės požiūriu (gėris prieš blogį), priimtinumą ir/arba numatomas pasekmes, kurios gali apimti tarpasmeninius santykius ir rezultatus. Kai vertinimas patenkina kriterijus, reakcija priimama ir pasirenkama patvirtinti. Jei reakcija įvertinama kaip nepriimtina, jos atsisakoma ir vertinama kita reakcija, kol pasirenkama priimtina reakcija. Vis dėl to, ne visos reakcijos pateikiamos vertinimui. Kai kurios reakcijos, tokios kaip širdies ritmo pokyčiai, endokrininių liaukų darbas ir patiriami afektai veikia be slopinimo ir vertinimo apribojimų. Nesugebėjimą įvertinti gali lemti dėl nepakankamo išsivystymo ar emocijų disreguliacijos. Keliama hipotezė, kad kūdikiai išvis nevertina, arba labai retai vertina reakcijas dėl to, kad reakcijų vertinimas susijęs su nervų sistemos vystymusi ir augančia patirtimi. Tačiau padidėjęs susijaudinimas, fiziologinis nesusivaldymas (sukeltas nuovargio, alkoholio ar patrauklių poreikių) ar emocinių poreikių svarba gali sukelti laikiną nesugebėjimą adekvačiai įvertinti ilgalaikius rezultatus ir siekti tiesioginio pasitenkinimo (Arsenio & Lemerise, 2004; Dodge, 1993).

Paskutinis apdorojimo etapas yra reakcijų įgyvendinimas, kuriame pasirinktas atsakas transformuojamas į elgesį. Elgesys čia apima verbalizaciją, motorinį aktyvumą, autonominį sujudinimą ir bet koki kitą atsaką, kuriame tarpininkauja smegenys. Kelias nuo tam tikro stimulo link elgesio atsako yra linijinis, kad apdorojimo etapai vyktų nuosekliai ir reikiama tvarka, tačiau informacijos apdorojimo sistema yra dinamiška, o apdorojimo žingsniai vyksta vienu metu (Dodge, 1993).

1.4. Agresijos, savigarbos ir kognityvinių iškraipymų sąsajos

Tyrėjus nuo seno domina ryšys tarp savigarbos ir įvairaus elgesio bei emocijų. Šiuo metu didelio tyrėjų dėmesio sulaukia savigarbos ir agresijos tyrimai (Donnellan et al., 2005). Nors daugeliu tyrimų buvo siekta įvertinti ryšį tarp savigarbos ir agresijos, tačiau ryšys lieka neaiškus (Lee, 2014).

Kai kurie tyrimai nurodė, kad žema savigarba yra susijusi su agresija. Perez su kolegomis (2005) atliko tyrimą, kuriame dalyvavo universiteto studentai. Tyrimo rezultatai parodė, kad agresija buvo susijusi su žema savigarba. Fong, Vogel ir Vogel (2018) Kalifornijoje atliko tyrimą ir nustatė, kad mokiniai kurie turėjo elgesio problemų (pvz., kitų studentų, darbuotojų ar mokytojų užpuolimas) pasižymėjo žemesne savigarba, palyginus su mokiniais, kurie tokių elgesio problemų neturėjo.

Garofalo ir bendraautoriai (2016) atliko tyrimą, kurio dalyviai buvo asmenys atliekantys laisvės atėmimo bausmę už smurtinių nusikaltimų įvykdymą. Tyrimo rezultatai parodė, kad nusikaltėliai pasižymėjo žemesne savigarba. Buvo gautas statistiškai reikšmingas ryšys tarp žema savigarba pasižyminčių laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų bei fizinės agresijos, pykčio ir priešiško. Schanz (2017) atlikto tyrimo rezultatai taip pat nurodė, kad kaliniai kurių savigarba žema, pasižymėjo didesniu agresyvumu, ne tie, kurių savigarba aukšta. D'zurilla, Chang & Sanna (2003) nurodė, kad žema savigarba ir prasti problemų sprendimo įgūdžiai, gali būti svarbus faktorius susiję su agresija. Kiti tyrimai rodo priešingai, kad aukšta savigarba yra agresyvus elgesys yra susijęs su aukšta savigarba (Bushman et al., 2009; Muller, Bushman, Subra, & Ceaux, 2012).

Pyktis ir kognityviniai iškraipymai laikomi pagrindiniais veiksniais, kurie gali paaiškinti žmogaus agresijos atsiradimą. Remiantis kognityvinėmis elgesio teorijomis, pyktis yra specifinių kognityvinių procesų pasekmė, tuo tarpu smurtas yra elgesio pasekmė (Chereji, Pinteau & David, 2012). Smurtas buvo tiriamas kartu su kognityviniais iškraipymais ir buvo nustatyta, kad kognityviniai iškraipymai palaiko nusikalstamą elgesį (Healy & O'Donnell, 2006). Hubbard ir Pealer (2009) metais atliko tyrimą kuriame dalyvavo probuojami asmenys, tačiau atliktame tyrime nebuvo gauta sąsajų tarp intelekto, smurto, savigarbos ir kognityvinių iškraipymų.

Kadangi agresija yra viena iš asocialaus elgesio formų (Baumeister, & Lobbstaal, 2011; Beaver et al., 2018) todėl naudinga apžvelgti kognityvinių iškraipymų ir asocialaus elgesio tyrimus. Lardén ir bendraautoriais (2006) Švedijoje atliko tyrimą kuriame buvo lyginami kalinių paauglių delinkventų ir nedelinkventų kognityviniai iškraipymai bei moralinis samprotavimas. Gauti rezultatai parodė, kad delinkventai pasižymi mažiau brandžiu moraliniu samprotavimu ir didesniu kiekiu kognityvinių iškraipymų nei kontrolinės grupės paaugliai. Taip pat šiame tyrime buvo pastebėtas lyčių skirtumas – merginos pasižymėjo brandesniu moraliniu samprotavimu ir mažesniu kognityvinių iškraipymų naudojimu nei vaikinai.

Wallinius su bendraautoriais (2011) atliko tyrimą, kuriame dalyvavo paaugliai ir suaugusieji. Gauti rezultatai parodė, kad kalinių asmenų grupės naudojo daugiau savanaudiškų kognityvinių iškraipymų, nei laisvėje gyvenantys asmenys. Taip pat tyrimo nurodė, teigiamą ryšį tarp kognityvinių

iškraipymų ir asocialaus elgesio. Chabrol ir kolegų (2011) Prancūzijoje atliktas studentų tyrimas parodė, kad savanaudiški kognityviniai iškreipimai ir psichopatiniai bruožai buvo susiję su asocialiu abiejų lyčių elgesiu. O tyrime dalyvavę vaikinai pasižymėjo didesniu asocialių veiksmų skaičiumi nei merginos.

Deja yra nedaug tyrimų analizuojančių savigarbos ir kognityvinių iškreipimų sąsajas. Pervan ir Hunter (2007) atliko tyrimą, kurio dalyviai buvo asmenys kalintys už seksualinius nusikaltimus bei smurtinius nusikaltimus ir universiteto studentai. Tyrimo rezultatai parodė, stiprias savigarbos ir kognityvinių iškreipimų sąsajas.

Taigi, nors tyrimai nurodo, kad savigarba ir kognityviniai iškreipimai yra susiję su agresija ir asocialiu elgesiu, empirinis jų santykis lieka neaiškus. Gana nedaug tyrimų siekia nustatyti agresijos, savigarbos ir kognityvinių iškreipimų sąsajas.

1.5. Tyrimo tikslas, uždaviniai, hipotezės

Tikslas – atskleisti teistų ir neteistų vyrų agresijos, savigarbos ir kognityvinių iškreipimų sąsajas.

Uždaviniai:

1. Įvertinti ir palyginti teistų ir neteistų vyrų agresiją;
2. Nustatyti ir palyginti teistų ir neteistų vyrų savigarbą.
3. Palyginti teistų ir neteistų asmenų kognityvinius iškreipimus;
4. Išanalizuoti agresijos, savigarbos ir kognityvinių iškreipimų sąsajas;
5. Nustatyti ar savigarba ir kognityviniai iškreipimai gali prognozuoti agresiją;
6. Nustatyti ar pagal agresiją, savigarbą ir kognityvinius iškreipimus galima numatyti ar asmuo yra teistas.

Tyrimo hipotezės:

1. Tikėtina, kad savigarba ir kognityviniai iškreipimai yra agresijos prognostiniai veiksniai.
2. Tikėtina, kad teisti vyrai naudoja daugiau kognityvinių iškreipimų nei neteisti vyrai.

2. TYRIMO METODIKA

2.2. Tyrimo dalyviai

Šiame tyrime dalyvavo 110 vyrų, iš kurių 52 (47,3 %) asmenys buvo teisti ir 58 (52,7 %) neteisti. Teistų asmenų amžiaus vidurkis – 30,62 metai, neteistų asmenų amžiaus vidurkis – 32,41 metai. Tyrimo dalyvių grupių amžius statistiškai reikšmingai nesiskyrė (*Mann-Whitney kriterijus*, $U = 1310,00$, $Z = -1,19$ $p = 0,235$).

Teisti asmenys buvo teisti vidutiniškai po 2,5 karto. Šiuo metu visi teisti asmenys yra teisti už smurtinius nusikaltimus (pvz., fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas, plėšimas ir kt.). Teistų tyrimo dalyvių vidutinė bausmė – 2,25 metai.

Beveik pusė ($n=45$, 40,9 %) tyrimo dalyvių nurodė turintys aukštąjį universitetinį išsilavinimą, 18 (16,4 %) asmenų nurodė, kad yra įgiję vidurinį išsilavinimą, šiek tiek mažiau, 14 (12,7 %) asmenų nurodė turintys profesinį išsilavinimą, 12 (10,9 %) tyrimo dalyvių tyrėjo pagrindinį išsilavinimą, toliau tyrimo dalyvių išsilavinimas pasiskirstė gana panašiai, 8 (7,3 %) turėjo aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą, 7 (6,4 %) nebaigtą aukštąjį ir 6 (5,5 %) pradinį. Palyginus tyrimo grupių išsilavinimą buvo gautas statistiškai reikšmingas skirtumas (*Mann-Whitney kriterijus*, $U = 241,50$, $Z = -7,89$ $p = 0,000$). Neteisti tyrimo dalyviai (Vidurkinis rangas = 77,34) turi aukštesnį išsilavinimą, nei teisti tyrimo dalyviai (Vidurkinis rangas = 31,14).

2.2. Tyrimo instrumentai

Tyrimo buvo naudoti agresijos, savigarbos ir kognityvinių iškraipymų psichologinio įvertinimo instrumentai.

Buss ir Perry agresijos klausimynas (angl. *The Buss–Perry Aggression Questionnaire*; sutr. AQ, 1992), kuris yra skirtas įvertinti agresiją. Klausimyną sudaro 29 teiginiai, kurie sudaro keturias subskales – fizinės agresijos (pvz., kartais aš negaliu suvaldyti impulso trenkti kitam žmogui), verbalinės agresijos (pvz., kai žmonės nesutinka su mano nuomone, aš negaliu susilaikyti nuo ginčo), pykčio (pvz., man sunku susivaldyti savo pyktį) ir priešiško (pvz., aš žinau, kad man draugai apšneka mane). Klausimyno teiginiai vertinami 5 balų skalėje nuo 1 (man visai netinka) iki 5 (man labai tinka) ir didesnis įvertis rodo labiau išreikštą agresiją.

Autoriai yra viešai paskelbę savo leidimą naudoti klausimyną moksliniams tikslams, neprašant atskiro sutikimo. Šiame darbe naudotą lietuvišką klausimyno versiją išvertė I. Laurinaitytė, A. Laurinavičius ir L. Ustinavičiūtė. Lietuviškojo Buss ir Perry agresijos klausimyno validumas buvo tikrintas pasitelkus tiriančiąją analizę. Nustatytas Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) kriterijus, kurio gauta reikšmė 0,863 parodė, kad duomenys yra tinkami faktorinei analizei. Taip pat Ustinavičiūtė (2012) nustatė, kad keturi išskirti faktoriai paaiškina 51,65 proc. duomenų dispersijos. Agresijos klausimyno validumo rodikliai kituose tyrimuose buvo gauti panašūs.

Originalaus klausimyno *Cronbach alpha* lygi nuo 0,72 iki 0,89 (Buss & Perry, 1992). Šiame tyrime *Cronbach alpha* lygi nuo 0,60 (verbalinė agresija) iki 0,82 (bendras AQ balas) (žr. 1 lentelė).

1. Lentelė. Buss ir Perry agresijos klausimyno vidinis patikimumas

Subskalė	Originali α	Šio tyrimo α
Fizinė agresija	0,85	0,79
Verbalinė agresija	0,72	0,60
Pyktis	0,83	0,67
Priešiškumas	0,77	0,76
Bendras	0,89	0,82

Rosenberg savigarbos skalė (angl. *Rosenberg Self-Esteem Scale, 1965*), buvo naudojama savigarbos lygiui įvertinti. Skalę sudaro 10 teiginių, kurių kiekvienas įvertinamas balų skalėje, nuo 3 (visiškai sutinku) iki 0 (visiškai nesutinku). Kai kurie teiginiai yra koduojami atvirkščiai. Didesnis balų skaičius reiškia aukštesnį savigarbos vertinimą. Šiame tyrime naudota MRU ir KU projekto „Politinės socializacijos raida nuo paauglystės iki jaunystės: piliečių politinio tapatumo formavimosi mechanizmai Lietuvoje“ tyrėjų išversta skalė, iš projekto tyrėjų gautas sutikimas naudoti lietuvišką skalės versiją šiame darbe. Originalios skalės vidinio suderintumo *Cronbach alpha* lygi 0,73. Šiame tyrime *Cronbach alpha* lygi 0,86.

Mąstymo klaidų klausimynas (angl. *How I Think Questionnaire; Barriga, Gibbs, Potter, & Liao, 2001; sutr. HIT*), buvo naudojamas įvertinti kognityvinius iškraipymus. Klausimyną sudaro 54 teiginiai, kurie apima aštuonias subskales, keturios iš jų vertina kognityvinius iškraipymus – egocentriškumą (pvz., svarbiausia – gauti ko nori), kitų kaltinimą (pvz., jei padariau klaidą, tai dėl to, kad susidėjau su netinkamais žmonėmis), sumenkinimą / klaidingą priskyrimą (pvz., visi meluoja, didelio čia daikto), tikėjimąsi to, kas blogiausia (pvz., negalima pasitikėti žmonėmis, nes jie visada meluoja). Keturios subskalės vertina probleminį elgesį – priešišumą / nepaklusnumą (pvz., prarandu savitvardą dėl to, kad žmonės bando mane įsiutinti), fizinę agresiją (pvz., kai įsiuntu, man nesvarbu, ką įskaudinsiu), melavimą (pvz., visi meluoja, didelio čia daikto), vagiliavimą (pvz., jei pamatau tai, kas man patinka – pasiimu). Kiekvienas teiginys vertinamas skalėje nuo 1 (visiškai nesutinku) iki 6 (visiškai sutinku). Susisiekus su autoriumi buvo gautas leidimas naudoti klausimyną šiame tyrime. Lietuviškai šį klausimyną išvertė V. Klimukienė ir V. Kalpokienė.

Originalaus klausimyno *Cronbach alpha* lygi nuo 0,63 iki 0,96. Šiame tyrime *Cronbach alpha* lygi nuo 0,64 (egocentriškumo subskalė) iki 0,88 (bendras HIT balas). Mąstymo klaidų klausimyno validumas buvo tikrintas pasitelkus faktorinę analizę. Pirmiausia buvo nustatytas Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) kriterijus. Jo gauta reikšmė 0,623, $p=0,000$ parodė, kad duomenys yra tinkami faktorinei analizei. Nustatyta, kad 8 faktoriai paaikšino 47,31 procentą duomenų sklaidos.

2.3. Tyrimo eiga

Tyrimas buvo atliktas 2019 m. kovo – balandžio mėnesiais. Teistų asmenų apklausa buvo vykdoma Lukiškių tardymo izoliatoriuje – kalėjime bei Lietuvos probacijos tarnybos Vilniaus regiono skyriuje. Tyrimo pradžioje buvo paaiškinamas tyrimo tikslas ir užtikrinamas anonimiškumas.

Tyrimo dalyviai instrumentus pildė popieriaus ir pieštuko forma. Tyrimo metu dalyviai galėjo klausti jiems iškilusių klausimų. Tyrimo anketoje, tyrimo dalyviai turėjo patvirtinti savo sutikimą dalyvauti tyrime. Tyrimo eigos laikas ribojamas nebuvo.

2.4. Duomenų analizė

Statistinė duomenų analizė buvo atlikta su SPSS 23 programa. Šia programa buvo skaičiuojama aprašomoji statistika (vidurkiai, standartiniai nuokrypiai) ir skalių vidinis nuoseklumas (Cronbach α). Darbe naudojamų skalių įverčiai pasiskirstymas buvo patikrintas remiantis Kolmogorov–Smirnov testais, asimetrijos bei eksceso koeficientais. Kadangi kintamieji buvo pasiskirstę pagal normalųjį dėsnį (2 priedas), buvo pasirinkta naudoti parametrinę statistiką.

Dviejų skirtingų grupių vidurkių palyginimui buvo taikytas Student t-testas dviems nepriklausomoms imtims. Ryšiams tarp kintamųjų nustatyti taikytas Pearson koreliacijos koeficientas. Siekiant įvertinti, ar savigarba ir kognityviniai iškraipymai gali prognozuoti agresiją, buvo taikyta tiesinė regresija. Siekiant nustatyti, ar agresija, savigarba ir kognityviniai iškraipymai gali padėti numatyti teistumą, buvo taikyta logistinė regresija.

3. REZULTATAI

3.1. Teistų ir neteistų vyrų agresijos palyginimas

2 lentelė. Teistų ir neteistų asmenų Agresijos klausimyno ir jo subskalių įverčių palyginimas

	Teistumas	M ± SD	t	df	P
Bendras AQ vidurkis	Teisti	79,65 ± 20,45	-3,63	108	0,000
	Neteisti	68,48 ± 10,77			
Fizinė agresija	Teisti	22,32 ± 8,14	-2,39	108	0,000
	Neteisti	19,29 ± 4,89			
Verbalinė agresija	Teisti	15,25 ± 4,33	-1,74	108	0,015
	Neteisti	14,05 ± 2,80			
Pyktis	Teisti	19,40 ± 5,39	-3,93	108	0,003
	Neteisti	15,98 ± 3,64			
Priešiškumas	Teisti	22,96 ± 6,06	-3,63	108	0,193
	Neteisti	19,16 ± 4,90			

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Iš 2 lentelės matoma, kad palyginus bendro agresyvumo skirtumas tarp teistų ir neteistų vyrų buvo gautas statistiškai reikšmingas skirtumas. Teistų ir neteistų vyrų agresija statistiškai reikšmingai skiriasi ($p = 0,000$). Pritaikius Student T Test'ą rezultatai parodė, kad teisti vyrai yra agresyvesni ($M = 79,65$) nei neteisti ($M = 68,48$).

Palyginus fizinės agresijos subskalės įverčius, matoma, kad teistų ir neteistų asmenų fizinė agresija statistiškai reikšmingai skiriasi ($p = 0,000$). Rezultatai parodė, kad teisti vyrai ($M = 22,32$) pasižymi didesne fizine agresija nei neteisti vyrai ($M = 19,29$). Taip pat statistiškai reikšmingas skirtumas buvo gautas palyginus teistų ir neteistų vyrų verbalinę agresiją ($p = 0,015$). Teisti vyrai pasižymėjo ($M = 15,25$) didesne verbالية agresija nei neteisti vyrai ($M = 14,05$). Statistiškai reikšmingas skirtumas buvo gautas ir lyginant pykčio subskalės įverčius ($p = 0,003$), čia taip pat teisti vyrai pasižymi reikšmingai didesniu pykčiu ($M = 19,40$), nei neteisti vyrai ($M = 15,98$). Tačiau ne visuose subskalėse buvo gauti statistiškai reikšmingai skirtumai, palyginus teistų ir neteistų vyrų priešiškumą buvo gauta, kad statistiškai reikšmingo skirtumo nėra ($p = 0,193$).

Apibendrinant rezultatus stebime, kad teisti vyrų agresija beveik visuose srityse yra statistiškai reikšmingai didesnė nei neteistų vyrų.

3.2. Teistų ir neteistų vyrų savigarbos palyginimas

Vienas iš tyrimo uždavinių buvo palyginti teistų ir neteistų asmenų savigarbą. Atsižvelgiant į tyrimo kintamųjų skirstinių normalumą (žr. 3 lentelė), statistinei analizei atlikti buvo pasirinktas Student t testas. Pritaikius Student t testą dviem nepriklausomoms imtims, rezultatai parodė, kad nors neteistų ($M = 20,98$) vyrų savigarbos vertinimo vidurkis buvo aukštesnis nei teistų vyrų ($M = 18,63$),

tačiau statistiškai reikšmingų skirtumų nebuvo gauta ($p = 0,914$). Taigi, teisti ir neteistų vyrų savigarba statistiškai reikšmingai nesiskiria (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Teistų ir neteistų asmenų savigarbos įverčių palyginimas

	Teistumas	M ± SD	F	t	df	p
Bendras savigarbos vidurkis	Teisti	18,63 ± 3,89	0,914	3,45	108	0,914
	Neteisti	20,98 ± 3,25				

Apibendrinus savigarbos rezultatus matoma, kad nors aukštesnė savigarba pastebimas tarp neteistų vyrų, tačiau teistų ir neteistų vyrų savigarbai statistiškai reikšmingai nesiskyrė.

3.3. Teistų ir neteistų vyrų kognityvinių iškraipymų palyginimas

Vienas iš tyrimo uždavinių buvo palyginti teistų ir neteistų vyrų kognityvinius iškraipymus. Šiam tikslui buvo taikytas Student T Test‘as dviem nepriklausomoms imtims.

Palyginus subskales buvo pastebėta, kad nors visų kognityvinių iškraipymų subskalių įverčiai teistų asmenų grupėje yra didesni, tačiau didžioji dalis statistiškai reikšmingai nesiskiria. Palyginus Mąstymo klaidų klausimyno (sutr. HIT) kognityvinių iškraipymų subskales galima pastebėti, kad egocentriškumas tarp teistų ir neteistų vyrų statistiškai reikšmingai nesiskyrė ($p = 0,978$). Taip pat statistiškai reikšmingai nesiskyrė kitų kaltinimo ($p = 0,771$) ir sumenkinimo / klaidingo priskyrimo ($p = 0,053$) subskalių įverčių rezultatai tarp teistų ir neteistų vyrų. Tačiau statistiškai reikšmingai skyrėsi tikėjimosi to, kas blogiausia subskalės įverčiai ($p = 0,006$), teisti vyrai pasižymėjo daugiau ($M = 29,71$) šios rūšies kognityvinių iškraipymų nei neteisti vyrai ($M = 22,43$).

Iš 4 lentelės matoma, kad palyginus probleminio elgesio subskalės įverčius statistiškai reikšmingai skyrėsi teistų ir neteistų vyrų priešiškus / nepaklusnumas ($p = 0,031$). Teisti vyrai ($M = 30,12$) pasižymi didesniu priešišku / nepaklusnumu nei neteisti vyrai ($M = 22,28$). Tačiau palyginus teistų ir neteistų vyrų fizinės agresijos ($M = 0,137$), melavimo ($M = 0,980$) ir vagiliavimo ($M = 0,245$) subskalių rezultatus nebuvo gauto statistiškai reikšmingo skirtumo.

Kaip matome iš 4 lentelės palyginus bendrus HIT klausimynų vidurkius, tarp teistų ir neteistų vyrų, buvo gautas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p = 0,043$). Teisti vyrai ($M = 167,45$) naudoja daugiau kognityvinių iškraipymų nei neteisti vyrai ($M = 143,70$).

Taigi, psitvirtino tyrime kelta hipotezė, kad teisti asmenys naudoja daugiau kognityvinių iškraipymų, nei neteisti asmenys.

4 lentelė. Teistų ir neteistų asmenų HIT klausimyno ir jo subskalių įverčių palyginimas

	Teistumas	M ± SD	t	df	P
Kognityvinių iškraipymų subskalės					
Egocentriškumas	Teisti	24,21 ± 6,25	-1,58	108	0,978
	Neteisti	22,33 ± 6,25			
Kitų kaltinimas	Teisti	26,72 ± 6,04	-4,50	108	0,771
	Neteisti	20,97 ± 6,02			
Sumenkinimas / klaidingas priskyrimas	Teisti	24,15 ± 8,02	-3,98	108	0,053
	Neteisti	18,88 ± 5,79			
Tikėjimasis to, kas blogiausia	Teisti	29,71 ± 8,84	-5,09	108	0,006
	Neteisti	22,43 ± 6,03			
Probleminio elgesio subskalės					
Priešiškumas / nepaklusnumas	Teisti	30,12 ± 8,39	-5,70	108	0,031
	Neteisti	22,28 ± 5,93			
Fizinė agresija	Teisti	26,13 ± 8,67	-3,20	108	0,137
	Neteisti	21,45 ± 6,64			
Melavimas	Teisti	25,00 ± 5,98	-4,76	108	0,980
	Neteisti	19,57 ± 5,96			
Vagiliavimas	Teisti	23,69 ± 6,97	-1,83	108	0,245
	Neteisti	21,45 ± 5,86			
Bendras HIT vidurkis	Teisti	167,45 ± 33,09	-4,33	107	0,043
	Neteisti	143,70 ± 23,85			

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

3.4. Agresijos, savigarbos ir kognityvinių iškraipymų sąsajos

Ieškant sąsajų tarp agresijos, savigarbos ir kognityvinių iškraipymų buvo taikytas Pearson'ο koreliacijos koeficientas. Atskirai buvo palyginta koreliacija tarp teistų ir neteistų vyrų.

Pagal 5 lentelėje pateiktas koreliacijas (Pearson koreliacijos koeficientas), matoma, kad agresijos ir savigarbos rezultatai teistų vyrų imtyje statistiškai reikšmingai koreliuoja, gauta silpna neigiama koreliacija rodo, kad vieno kintamojo reikšmėms didėjant, kito mažėja.

Taip pat reikšminga koreliacija gauta tarp kognityvinių iškraipymų ir agresijos. Gauta vidutinė koreliacija rodo, kad vienoms reikšmėms didėjant, didėja ir kitos. Tačiau tarp savigarbos ir kognityvinių iškraipymų nebuvo gauta reikšmingos koreliacijos.

Rezultatai pateikti 6 lentelėje rodo, kad neteistų vyrų imtyje nebuvo gautos statistiškai reikšmingos koreliacijos tarp agresijos ir savigarbos bei tarp savigarbos ir kognityvinių iškraipymų. Buvo gauta silpna, statistiškai reikšminga koreliacija tarp kognityvinių iškraipymų ir agresijos. Vienoms reikšmėms didėjant kitos reikšmės taip pat didėja.

5 lentelė. Skalių koreliacijos koeficientai teistų vyrų imtyje

	1.	2.	3.
1. Agresija	1		
2. Savigarba	-0,37**	1	
3. Kognityviniai iškreipimai	0,67**	-0,19	1

** koreliacija reikšminga, esant 0.01 reikšmingumo lygmeniui

6 lentelė. Skalių koreliacijos koeficientai neteistų vyrų imtyje

	1.	2.	3.
1. Agresija	1		
2. Savigarba	0,48	1	
3. Kognityviniai iškreipimai	0,45**	0,02	1

** koreliacija reikšminga, esant 0.01 reikšmingumo lygmeniui

3.5. Savigarbos ir kognityvinių iškreipimų vaidmuo prognozuojant agresiją

Siekiant įvertinti savigarbos ir kognityvinių iškreipimų reikšmę numatant agresiją, atlikta tiesinė regresija. Iš 8 lentelės matome, kad 45 procentus kintamojo agresija paaiškina regresijos modelis.

8 lentelė. Agresijos prognostiniai veiksniai

Priklausomas kintamasis	Nepriklausomi kintamieji		F	p	R ²
	Savigarba	Kognityviniai iškreipimai			
	Beta (β)				
Agresija	-0,22*	0,59**	44,21	0,00	0,45

Pastaba. * $p < 0,005$; ** $p < 0,001$.

Rezultatai parodė, kad abu nepriklausomi kintamieji statistiškai reikšmingai prognozuoja priklausomąjį kintamąjį – agresiją. Šiuo atveju, kognityviniai ($\beta = 0,59$) iškreipimai daro didesnę įtaką nei savigarba ($\beta = -0,22$) prognozuojant agresiją.

Taigi, tiesinė regresija parodė, kad savigarba ir kognityviniai iškraipymai yra susiję su agresija. Regresijos modelis parodė, kad kai agresija padidėja vienetu, savigarbos reikšmė sumažėja 0,22 karto. kuo savigarba yra mažesnė, tuo ji labiau prisideda prie agresijos didėjimo. Kognityvinių iškraipymų reikšmėms padidėjant vienetu, agresijos reikšmė padidėja 0,59 karto tai reiškia, kad didesnis kognityvinių iškraipymų naudojimas gali padidinti agresiją.

Taigi, tyrime kelta hipotezė, jog tikėtina, kad savigarba ir kognityviniai iškraipymai yra agresijos prognostiniai veiksniai – pasitvirtino.

3.6. Agresijos, savigarbos ir kognityvinių iškraipymų vaidmuo prognozuojant teistumą

Siekiant nustatyti ar agresija, savigarba ir kognityviniai iškraipymai gali padėti atskirti teistus vyrus nuo neteistų, buvo atlikta logistinė regresija. Prognostinis modelis atitinka statistinius kriterijus prognozei atlikti Nagelkerke R^2 - 0,276 pakankamai didelis (>20), Cox & Snell R^2 determinacijos koeficientas 0,209, bendras tikslų spėjimų procentas – 76,4, taigi regresijos modelis gerai tinka duomenims.

7 lentelė. Teistumo prognostiniai veiksniai

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis				
	Teistumas				
	OR	p	χ^2	df	p
Agresija	1,01	0,022	25,79	3	0,000
Savigarba	0,86	0,561			
Kognityviniai iškraipymai	1,03	0,009			

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Atliktos analizės metu nustatyta (žr. 7 lentelė), kad ne visi nepriklausomi kintamieji turi reikšmingos prognostinės vertės šiame modelyje.

Tai, ar asmuo pateks į teistųjų grupę ar nepateks, gali būti nulemta asmens agresyvumo ir kognityvinių iškraipymų ($p < 0,05$), tačiau savigarba negali nuspėti ar asmuo nusikals ar ne. Padidėjus agresijai per vieną standartinį vienetą, padidėja tikimybė per $OR=1,01$ būti aukštesnėje kategorijoje, t. y. teistųjų kategorijoje. Kognityvinių iškraipymų naudojimui padidėjus per vieną standartinį vienetą, padidėja tikimybė per $OR=1,03$ būti teistųjų kategorijoje.

4. REZULTATŲ APTARIMAS

Agresijos tyrėjai dažnai savigarbą ir kognityvinius iškreipimus priskiria prie smurtinio ir agresyvaus elgesio priežasčių (Cherij et al., 2012; Garofalo et al., 2015). Nors tyrimai yra atliekami jau ilgą laiką, tačiau ryšys tarp agresijos, savigarbos ir kognityvinių iškreipimų nėra iki galo aiškus (Gierowski, & Grygoruk, 2012; Lee, 2014). Šio tyrimo metu buvo siekta atskleisti agresijos, savigarbos ir kognityvinių iškreipimų sąsajas. Tyrime dalyvavo asmenys teisti už smurtinius nusikaltimus ir neteisti asmenys.

Rezultatai parodė, kad teistų ir neteistų asmenų agresija beveik visose srityse skiriasi. Kaip ir buvo galima tikėtis, teisti asmenys pasižymi didesne fizine agresijai. Kadangi visi teisti asmenys yra teisti už tiesioginę fizinę agresiją, šie rezultatai įrodo, kad skiriasi teistų ir neteistų asmenų fizinė agresija. Pastebėta, kad tiriamų asmenų grupės skiriasi ir verbaline agresija, teisti asmenys pasižymi didesne verbaline agresija. Taip gali būti dėl to, kad dalis tiriamų teistų asmenų atlieką laisvės atėmimo bausmę kalėjime, kuriame dažnai pastebimos patyčios, norėdami apsiginti ar patys inicijuodami patyčias kaliniai naudoja verbalinę agresiją (Adams & Ireland, 2018; Vartia & Hyyti, 2002). Taip pat teisti asmenys yra piktesni nei neteisti. Tam įtaką gali daryti suvoktas skirtos bausmės neteisingumas, kuris gali sukelti pyktį bei nepaklusnumą tarp teisės pažeidėjų (Valickas, Justickis, Vanagaitė ir Voropaj, 2013). Taip pat su pykčiu gali būti susijusios teistų asmenų gyvenimo sąlygos, kadangi vieni asmenys atlieka laisvės atėmimo bausmę, kiti laisvės apribojimo, tačiau visų teistų asmenų gyvenimo sąlygose įvyko pokyčiai.

Ne visose srityse skyrėsi tyrimo dalyvių agresija. Palyginus teistų ir neteistų asmenų priešišumą nebuvo gautas reikšmingas skirtumas, teisti asmenys nėra labiau priešiški, palyginus su neteistais asmenimis. Tai rodo, kad šiame tyrime dalyvavę teisti ir neteisti tiriamieji vienodai suvokia išorinio pasaulio grėsmę (Nestor, 2002).

Šio tyrimo rezultatai nesutampa su Garofalo ir kolegų (2015) atlikto tyrimo rezultatais, kurie parodė, kad teisti asmenys pasižymėjo tik didesniu priešišku ir fizine agresija nei neteisti asmenys. Tačiau patys tyrėjai tokius rezultatus aiškino, kaip galimą teistų žmonių socialiniai pageidaujamų atsakymų pasirinkimo rezultatą. Taigi, kaip ir buvo galima tikėtis, šiame tyrime skyrėsi teistų ir neteistų asmenų agresija, teisti asmenys yra agresyvesni, nei neteisti tyrimo dalyviai.

Lyginant tyrimo dalyvių atsakymus, apie savigarbą, buvo pastebėta, kad nors teistų asmenų savigarba žemesnė, tačiau reikšmingo skirtumo tarp teistų ir neteistų asmenų savigarbos nėra. Šie rezultatai skiriasi nuo anksčiau atlikto tyrimo rezultatų, kuriame buvo gautas statistiškai reikšmingas skirtumas tarp teistų ir neteistų asmenų savigarbos ir teisti asmenys pasižymėjo žemesne savigarba (Garofalo et al., 2015). Taip pat didelė tyrimų dalis nurodė, kad žemesne savigarba pasižymintys asmenys yra agresyvesni (D'zurilla et al., 2003; Fong, 2018). Šiame tyrime teisti asmenys buvo agresyvesni, tačiau jų savigarba statistiškai reikšmingai nesiskyrė nuo neteistų asmenų. Maža savigarba taip gali rodyti, kad teisti asmenys jaučiasi gana užtikrinti dėl savo padėties ir agresija nėra

būdas ginti save ar įtikinti kitus dėl savo vertės (Baumeister, Bushman & Campbell, 2000). Taigi, nors šiame tyrime ir skyrėsi teistų ir neteistų tyrimo dalyvių savigarba, tačiau skirtumas buvo nereikšmingas.

Kaip ir buvo galima tikėtis, gauti rezultatai parodė, kad teisti asmenys naudoja daugiau kognityvinių iškraipymų nei neteisti tyrimo dalyviai. Tokius rezultatus patvirtina Lardén ir bendraautorių (2006) bei Wallinius su bendraautoriais (2011) atlikti tyrimai, kurių rezultatai parodė, kad teisti tyrimo dalyviai naudoja daugiau kognityvinių iškraipymų.

Palyginus subskales buvo pastebėta, kad nors visų kognityvinių iškraipymų subskalių įverčiai teistų asmenų grupėje yra didesni, tačiau didžioji dalis statistiškai reikšmingai nesiskiria. Dažniau teisti asmenys naudoja tik tikėjimosi to, kas blogiausia kognityviniais iškraipymais. Tikėtina, kad tikėjimas to, kas blogiausia gali būti susijęs su teistų asmenų atliekama laisvės atėmimo arba laisvės apribojimo bausme, dėl kurios asmenys galvoja apie blogiausius ateities scenarijus bei nėra užtikrinti dėl savo ateities.

Rezultatai parodė, kad egocentriškų kognityvinių iškraipymų naudojimas nesiskiria tarp abiejų tyrimo dalyvių grupių. Vadinasi, tiek teisti, tiek neteisti žmonės vienodai apmąsto aplinkinių poreikius ir nuomonę. Taip pat teisti ir neteisti asmenys vienodai dažnai naudoja kitų kaltinimo kognityvinius iškraipymus, kuomet dėl savo elgesio yra kaltinami kiti žmonės ar aplinkybės. Teisti ir neteisti asmenys vienodai dažnai naudoja ir sumenkinimo kognityvinius iškraipymus, dėl kurių asocialus elgesys laikomas priimtiniu. Taigi kyla klausimas, kodėl ne visose reikšmingai skiriasi kognityvinių iškraipymų naudojimas? Viena iš galimų priežasčių gali būti socialiai pageidaujамų atsakymų pasirinkimas. Taip pat pačios situacijos pateiktos klausimyne gali būti svetimos tyrimo dalyviams, dėl konkretaus mąstymo galėjo būti sunku susitapatinti ir atsakyti (Day & Howells, 2002).

Tyrimo metu buvo siekta nustatyti ryšį tarp agresijos, savigarbos bei kognityvinių iškraipymų. Teistų tiriamųjų grupėje reikšminga neigiama koreliacija buvo tarp savigarbos ir agresijos. Šie rezultatai sutampa su D'zurilla ir bendraautorių (2003) rezultatais, kurie taip pat nurodė reikšmingas savigarbos ir agresijos sąsajas. Taip pat reikšminga teigiama koreliacija buvo gauta tarp kognityvinių iškraipymų ir agresijos. Tačiau, priešingai nei Pervan ir Hunter (2007) atliktame tyrime, šio tyrimo rezultatai neparodė reikšmingos koreliacijos tarp kognityvinių iškraipymų ir savigarbos.

Neteistų vyrų imtyje reikšminga koreliacija buvo gauta tik tarp kognityvinių iškraipymų ir agresijos. Agresijos ir kognityvinių iškraipymų sąsajas taip pat nurodo ir užsienyje atlikti tyrimai (Chabrol et al., 2011; Wallinius et al., 2011). Taigi, analizuojant sąsajas buvo gauti nevienareikšmiai rezultatai, kaip pastebima, užsienyje atliktų tyrimų išvados taip pat nėra vienareikšmės.

Rezultatai parodė, kad savigarba ir kognityviniai iškraipymai gali daryti įtaką agresijai. Tikėtina, kad mažesnė savigarba yra susijusi su didėjančia agresija ir priešingai, didesnis kognityvinių iškraipymų naudojimas yra susijęs su agresijos didėjimu. Šiuos rezultatus patvirtina anksčiau atlikti tyrimai, kurie nurodė, kad asmenys kurie pasižymi mažesne savigarba yra agresyvesni, nei tie, kurių

savigarba yra aukštesnė (Fong et al., 2018; Garofalo et al., 2016; Perez et al., 2005; Schanz, 2017). Kognityvinių iškraipymų ir agresijos tyrimai taip pat nurodo, kad agresyvesni yra tie asmenys, kurie naudoja daugiau kognityvinių iškraipymų (Lardén et al., 2006; Wallinius et al., 2011).

Nors daugelis autorių teigia, kad agresija ir savigarba yra plačiai tyrinėjamos psichologijos sritys, tačiau retai yra ieškoma jų sąsajų su kitais kintamaisiais. Svarbu paminėti tai, kad apskritai kognityvinių iškraipymų tyrimų yra atliekama nedaug. Dažniausiai tyrimuose dalyvauja paaugliai ir studentai. Nors bausmės dažniau skiriamos suaugusiesiems, tačiau retai tiriami jų naudojami kognityviniai iškraipymai, o dar rečiau tiriamos kognityvinių iškraipymų sąsajos su kitais kintamaisiais. Kadangi kognityviniai iškraipymai apsaugo asmenis nuo kaltės jausmo, mažina slopinimą ir pateisina asocialų elgesį, kuris apima platesnę elgesio įvairovę nei tik agresija, būtų naudinga nustatyti bei paanalizuoti ir kitų nusikaltimų bei kognityvinių iškraipymų sąsajas. Tokios žinios galėtų būti naudingos darbui su teistais asmenimis.

Kaip galima pastebėti, šio tyrimo metu gautos išvados kartais buvo priešingos nei anksčiau atliktų panašių tyrimų metu gautos išvados. Tai galėjo lemti įvairūs faktoriai tokie – kaip pakankamai nedidelė imtis ar socialiai pageidaujama atsakymų pasirinkimas ar anksčiau išvardintos priežastys.

Šiame darbe buvo tam tikrų trūkumų ir ribotumų. Pirmiausia tyrime dalyvavo teisti žmonės, kurie atlieka laisvės atėmimo ir laisvės apribojimo bausmes, tačiau šie tyrimo dalyviai nebuvo išskirti į atskiras grupes. Tikėtina, kad laisvės atėmimo bausmę atlieka asmenys, kurie įvykdė sunkesnius nusikaltimus bei yra nuteisti ne pirmą kartą. Būtų naudinga agresiją, savigarbą ir kognityvinius iškraipymus palyginti ne tik tarp teistų ir neteistų tyrimo dalyvių, bet ir tarp skirtingą bausmę atliekančių. Rezultatai galėtų parodyti į kurias sritis taikant ir kuriant programas labiausiai turėtų orientuotis probacijų ir laisvės atėmimo vietų darbuotojai, tačiau tam būtų reikalinga ir didesnė tyrimo dalyvių imtis. Nors visų tyrime dalyvavusių asmenų paskutinis nusikaltimas yra smurtinis, tačiau neaišku, kokius nusikaltimus anksčiau darė asmenys, ar nusikaltimai skiriasi, ar vykdomi to paties pobūdžio nusikaltimai, tai galėtų parodyti ar smurtinis elgesys tarp tiriamų yra tendencingas.

Tyrimų, kurie siektų atskleisti agresijos, savigarbos ir kognityvinių iškraipymų sąsajas yra itin mažai, tačiau dar rečiau juose dalyvauja moterys. Statistika rodo, kad didžioji dalis už smurtinius nusikaltimus teistų asmenų yra vyrai. Dėl šios priežasties gana sudėtinga, kad tyrime dalyvautų panašus kiekis moterų, tačiau būtų rekomenduojama palyginti vyrų ir moterų rezultatus, gal skirtumai atneštų naujų įžvalgų darbui su smurtaujančiomis moterimis.

IŠVADOS

1. Teisti vyrai yra agresyvesni nei neteisti. Teisti vyrai pasižymi didesne fizine agresija, didesniu pykčiu bei didesne verbaline agresija, tačiau nesiskiria teistų ir neteistų vyrų priešiškus.
2. Savigarba tarp teistų ir neteistų vyrų reikšmingai nesiskiria.
3. Teisti asmenys naudoja daugiau kognityvinių iškraipymų nei neteisti tyrimo dalyviai.
  - 3.1. Teisti vyrai naudoja daugiau tikėjimosi to kas blogiausia kognityvinių iškraipymų, taip pat yra nepaklusnesni nei neteisti asmenys.
  - 3.2. Reikšmingai nesiskiria teistų ir neteistų vyrų melavimas ir vagiliavimas.
4. Šio tyrimo rezultatai, ieškant agresijos, savigarbos ir kognityvinių iškraipymų sąsajų, buvo nevienareikšmiai:
  - 4.1. Teistų vyrų imtyje reikšmingos sąsajos buvo gautos tarp agresijos ir savigarbos bei tarp kognityvinių iškraipymų ir agresijos. Nereikšmingos sąsajos buvo gautos tarp savigarbos ir kognityvinių iškraipymų.
  - 4.2. Neteistų vyrų grupėje reikšmingos sąsajos buvo gautos tarp kognityvinių iškraipymų ir agresijos. Tarp agresijos ir savigarbos bei tarp savigarbos ir kognityvinių iškraipymų nebuvo gauta statistiškai reikšmingų koreliacijų.
5. Savigarba ir kognityviniai iškraipymai gali prognozuoti agresiją. Kuo savigarba yra mažesnė, tuo ji labiau yra susijusi su agresijos didėjimu ir priešingai, didesnis kognityvinių iškraipymų naudojimas gali didinti agresiją.
6. Tai, ar asmuo pateks į teistų asmenų grupę ar nepateks, gali būti nulemta asmens agresyvumo ir kognityvinių iškraipymų, tačiau savigarba negali nuspėti ar asmuo nusikals ar ne.

LITERATŪRA

- Adams, C., & Ireland, J. L. (2018). The role of beliefs and trait aggression in prison bullying among young offenders. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 29(3), 351-367. doi: 10.1080/14789949.2017.1395060.
- Allen, J. J., & Anderson, C. A. (2017). General aggression model. *The International Encyclopedia of Media Effects*, 1-15. doi: 10.1002/9781118783764.wbieme0078.
- Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2002). Human aggression. *Annual review of psychology*, 53, 27-51.
- Applegate, B. K. (2001). Penal austerity: Perceived utility, desert, and public attitudes toward prison amenities. *American Journal of Criminal Justice*, 25(2), 253.
- Archer, J., & Coyne, S. M. (2005). An integrated review of indirect, relational, and social aggression. *Personality and social psychology review*, 9(3), 212-230.
- Aryana, M. (2010). Relationship between self-esteem and academic achievement amongst pre-university students. *Journal of applied sciences*, 10(20), 2474-2477.
- Arsenio W.F. & Lemerise E.A. (2004). Aggression and moral development: Integrating social information processing and moral domain models. *Child Development*, 75, 87–1002.
- Baker, M. T., Van Hasselt, V. B., & Sellers, A. H. (2008). Validation of the Novaco Anger Scale in an incarcerated offender population. *Criminal Justice and behavior*, 35(6), 741-754. doi: 10.1177/0093854808316275.
- Barriga, A. Q, Hawkins M. A., & Camelia C. R. T. (2008). Specificity of cognitive distortions to antisocial behaviours. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 18, 104-116. doi: 10.1002/cbm.
- Barriga, A. Q., & Gibbs, J. C. (1996). Measuring cognitive distortions in antisocial youth: Development and preliminary validation of the 'how I think' questionnaire. *Aggressive Behavior*, 22, 333–343.
- Barriga, A. Q., Gibbs, J. C., Potter, G., & Liau, A. K. (2001). *The How I Think Questionnaire manual*. Champaign, IL: Research Press.
- Barriga, A. Q., Landau, J. R., Stinson, B. L., Liau, A. K., & Gibbs, J. C. (2000). Cognitive distortion and problem behaviors in adolescents. *Criminal justice and behavior*, 27(1), 36-56.
- Baumeister R.F., Campbell J. D., Krueger J. I., & Vohs K. D. (2003). Does High Self-Esteem Cause Better Performance, Interpersonal Success, Happiness, or Healthier Lifestyles? *Psychological Science in the Public Interest*, 4 (1), 1-44.
- Baumeister, R. F., & Lobbetael, J. (2011). Emotions and antisocial behavior. *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 22(5), 635-649. <https://doi.org/10.1080/14789949.2011.617535>.
- Baumeister, R. F., Bushman, B. J., & Campbell, W. K. (2000). Self-esteem, narcissism, and aggression: Does violence result from low self-esteem or from threatened egotism? *Current directions in psychological science*, 9(1), 26-29.

- Beaver, K. M., Connolly, E. J., Nedelec, J. L., & Schwartz, J. A. (2018). On the Genetic and Genomic Basis of Aggression Violence, and Antisocial Behavior. In R. L. Hopcroft (Ed.). *The Oxford Handbook of Evolution, Biology, and Society*, (pp. 265-280). Oxford: Oxford University Press.
- Bhattacharya, A., & Shukla, A. (2014). Gender Identity and Self Esteem among Educated Young Adults. *Journal of Psychosocial Research*, 9(2), 259.
- Birkeland, M. S., Melkevik, O., Holsen, I., & Wold, B. (2012). Trajectories of global self-esteem development during adolescence. *Journal of Adolescence*, 35, 43–54.
- Björkqvist, K. (2018). Gender differences in aggression. *Current Opinion in Psychology*, 19, 39-42. <http://dx.doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.03.030>.
- Bleidorn, W., Arslan, R. C., Denissen, J. J., Rentfrow, P. J., Gebauer, J. E., Potter, J., & Gosling, S. D. (2016). Age and gender differences in self-esteem—A cross-cultural window. *Journal of personality and social psychology*, 111(3), 396. <http://dx.doi.org/10.1037/pspp0000078.supp>.
- Bond, A., Lader, M., & Da Silveira, J. (2013). The psychology of aggression. In A. Bond, M. Lader, J. Da Silveira (Eds.). *Aggression: Individual Differences, Alcohol and Benzodiazepines* (pp 1-26). London: Psychology Press.
- Book, A., Visser, B. A., Volk, A., Holden, R. R., & D'Agata, M. T. (2019). Ice and fire: Two paths to provoked aggression. *Personality and Individual Differences*, 138, 247-251. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.10.010>.
- Bosson, J. & Swann, W.B., Jr. (2009). Self-esteem: Nature, origins, and consequences. In R. Hoyle & M. Leary (Eds.), *Handbook of individual differences in social behavior* (pp. 527-546). New York: Guilford.
- Brase, G. L., & Guy, E. C. (2004). The demographics of mate value and self-esteem. *Personality and Individual Differences*, 36(2), 471-484. doi:10.1016/S0191-8869(03)00117-X.
- Breuer, J., & Elson, M. (2017). Frustration–Aggression Theory. In P. Sturmey *The Wiley Handbook of Violence and Aggression* (pp. 1-12). UK: John Wiley & Sons Inc.
- Brewer, G., & Kerslake, J. (2015). Cyberbullying, self-esteem, empathy and loneliness. *Computers in human behavior*, 48, 255-260. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2015.01.073>.
- Brown, J. & Marshall M. A. (2006). The Three Faces of Self-Esteem. In Kernis, M. H. (Ed.). *Self-esteem issues and answers: A sourcebook of current perspectives* (pp. 4-9). New York: Psychology press.
- Brugman, S., Lobbestael, J., Arntz, A., Cima, M., Schuhmann, T., Dambacher, F., & Sack, A. T. (2015). Identifying cognitive predictors of reactive and proactive aggression. *Aggressive Behavior*, 41(1), 51-64. doi: 10.1002/AB.21573.

- Bushman, B. J. & Bartholow B. D. (2010). Aggression. In R. F. Baumeister, E. J. Finkel (Eds.). *Advanced social psychology: The state of the science* (pp. 303-340). Oxford: Oxford University Press.
- Bushman, B. J., Baumeister, R. F., S., Ryu, E., Begeer, S., & West, S. G. (2009). Looking again, and harder, for a link between low self-esteem and aggression. *Journal of Personality*, *77*, 427–446. doi: 10.1111/j.1467-6494.2008.00553.x.
- Bushman, B. J., Bonacci, A. M., Pedersen, W. C., Vasquez, E. A., & Miller, N. (2005). Chewing on It Can Chew You Up: Effects of Rumination on Triggered Displaced Aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, *88*(6), 969-983.
- Bushman, B. J., Wang, M. C., & Anderson, C. A. (2005). Is the curve relating temperature to aggression linear or curvilinear? Assaults and temperature in Minneapolis reexamined. *Journal of Personality and Social Psychology*, *89*, 62-66. doi: 10.1037/0022-3514.89.1.74.
- Buss, A. H., Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social*
- Carré, J. M., Ruddick, E. L., Moreau, B. J., & Bird, B. M. (2017). Testosterone and human aggression. In P. Sturmey (Ed.). *The Wiley Handbook of Violence and Aggression*, 1-14. UK: John Wiley & Sons Inc.
- Centifanti, L. C. M., Kimonis, E. R., Frick, P. J., & Aucoin, K. J. (2013). Emotional reactivity and the association between psychopathy-linked narcissism and aggression in detained adolescent boys. *Development and Psychopathology*, *25*, 473–485. doi:10.1017/S0954579412001186.
- Chabrol, H., van Leeuwen, N., Rodgers, R. F., & Gibbs, J. C. (2011). Relations between self-serving cognitive distortions, psychopathic traits, and antisocial behavior in a non-clinical sample of adolescents. *Personality and Individual Differences*, *51*(8), 887-892. doi:10.1016/j.paid.2011.07.008.
- Chabrol, H., van Leeuwen, N., Rodgers, R. F., & Gibbs, J. C. (2011). Relations between self-serving cognitive distortions, psychopathic traits, and antisocial behavior in a non-clinical sample of adolescents. *Personality and Individual Differences*, *51*(8), 887-892. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.07.008>.
- Chereji, S. V., Pinteá, S., & David, D. (2012). The relationship of anger and cognitive distortions with violence in violent offenders' population: a meta-analytic review. *European Journal of Psychology Applied to Legal Context*, *4*(1).
- Day, A., & Howells, K. (2002). Psychological treatments for rehabilitating offenders: Evidence-based practice comes of age. *Australian Psychologist*, *37*(1), 39-47.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1995). Human autonomy: The basis for true self-esteem. In M. H. Kernis (Ed.), *Efficacy, agency, and self-esteem* (pp. 31-49). New York: Plenum Press.

- Demeyer, I., Romero, N., & De Raedt, R. (2017). Assessment of implicit self-esteem in older adults: the role of actual and ideal self-esteem in negative mood. *Assessment*, 1–8. <https://doi.org/10.1177/1073191117691607>.
- Denson, T. F., DeWall, C. N., & Finkel, E. J. (2012). Self-control and aggression. *Current Directions in Psychological Science*, 21(1), 20-25. doi: 10.1177/0963721411429451.
- Dodge, K. A. (1993). Social-cognitive mechanisms in the development of conduct disorder and depression. *Annual Review of Psychology*, 44, 559–584.
- Dodge, K. A., & Crick, N. R. (1990). Social information-processing bases of aggressive behavior in children. *Personality and social psychology bulletin*, 16(1), 8-22. doi: 10.1080/10926771.2017.1331940.
- Donnellan, M. B., Trzesniewski, K. H., Robins, R. W., Moffitt, T. E., & Caspi, A. (2005). Low self-esteem is related to aggression, antisocial behavior, and delinquency. *Psychological science*, 16(4), 328-335.
- Dush, C. M. K., & Amato, P. R. (2005). Consequences of relationship status and quality for subjective well-being. *Journal of Social and Personal Relationships*, 22(5), 607-627. <https://doi.org/10.1177/0265407505056438>.
- D'zurilla, T. J., Chang, E. C., & Sanna, L. J. (2003). Self-esteem and social problem solving as predictors of aggression in college students. *Journal of social and clinical psychology*, 22(4), 424-440. doi:10.1521/jscp.22.4.424.22897.
- Erol, R. Y., & Orth, U. (2011). Self-esteem development from age 14 to 30 years: A longitudinal study. *Journal of personality and social psychology*, 101(3), 607. doi: 10.1037/a0024299.
- Fanning, J. R., Coleman, M., Lee, R., & Coccaro, E. F. (2018). Subtypes of aggression in intermittent explosive disorder. *Journal of Psychiatric Research*. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2018.10.013>.
- Ferns, T. (2007). Considering theories of aggression in an emergency department context. *Accident and emergency nursing*, 15(4), 193-200.
- Fite, P. J., Raine, A., Stouthamer-Loeber, M., Loeber, R., & Pardini, D. A. (2010). Reactive and proactive aggression in adolescent males: Examining differential outcomes 10 years later in early adulthood. *Criminal Justice and Behavior*, 37(2), 141-157. doi: 10.1177/0093854809353051.
- Fong, R. S., Vogel, B. L., & Vogel, R. E. (2008). The correlates of school violence: An examination of factors linked to assaultive behavior in a rural middle school with a large migrant population. *Journal of School Violence*, 7, 24–47. doi: 10.1080/15388220801955521.
- Gaik, L. P., Abdullah, M. C., Elias, H., & Uli, J. (2010). Development of antisocial behaviour. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 7, 383-388. doi:10.1016/j.sbspro.2010.10.052.

- Gannon, T. A., & Polaschek, D. L. L. (2006). Cognitive distortions in child molesters: A reexamination of key theories and research. *Clinical Psychology Review, 26*, 1000-1019. doi:10.1016/j.cpr.2005.11.010.
- Garofalo, C., Holden, C. J., Zeigler-Hill, V., & Velotti, P. (2015). Understanding the connection between self-esteem and aggression: The mediating role of emotion dysregulation. *Aggressive behavior, 42*(1), 3-15. doi: 10.1002/ab.21601.
- Gierowski, J. K., & Grygoruk, J. (2012). Psychopathy and narcissism vs. the emotional and instrumental value of aggression and auto-aggression among recidivists. *Problems of Forensic Sciences 89*, 36–56.
- Gini, G., Camodeca, M., Caravita, S. C., Onishi, A., & Yoshizawa, H. (2011). Cognitive distortions and antisocial behaviour: An European perspective. *The Journal of Konan University, 161*, 209-222.
- Grieve, R., & Panebianco, L. (2013). Assessing the role of aggression, empathy, and self-serving cognitive distortions in trait emotional manipulation. *Australian Journal of Psychology, 65*(2), 79-88. doi: 10.1111/j.1742-9536.2012.00059.x.
- Grossbard, J. R., Lee, C. M., Neighbors, C., & Larimer, M. E. (2008). Body image concerns and contingent self-esteem in male and female college students. *Sex Roles, 60*, 198–207. doi 10.1007/s11199-008-9535-y.
- Groves, C. L., & Anderson, C. A. (2018). Aversive events and aggression. *Current opinion in psychology, 19*, 144-148. <http://dx.doi.org/10.1016/j.copsy.2017.03.027>.
- Harris, M. A., Donnellan, M. B., & Trzesniewski, K. H. (2018). The Lifespan Self-Esteem Scale: Initial validation of a new measure of global self-esteem. *Journal of personality assessment, 100*(1), 84-95. doi: 10.1080/00223891.2016.1278380.
- Healy, D., & O'Donnell, I. (2006). Criminal thinking on probation: A perspective from
- Heine, S. J. & Hamamura, D. R. (2007). In search of East Asian self-enhancement. *Personality and Social Psychology Review, 11*, 1-24.
- Helmond, P., Overbeek, G., Brugman, D., & Gibbs, J. C. (2015). A meta-analysis on cognitive distortions and externalizing problem behavior: Associations, moderators, and treatment effectiveness. *Criminal justice and behavior, 42*(3), 245-262. doi: 10.1177/0093854814552842.
- Hess, N. H., & Hagen, E. H. (2006). Sex differences in indirect aggression: Psychological evidence from young adults. *Evolution and Human Behavior, 27*(3), 231-245. doi:10.1016/j.evolhumbehav.2005.11.001.
- Hubbard, D. J., & Pealer, J. (2009). The importance of responsivity factors in predicting reductions in antisocial attitudes and cognitive distortions among adult male offenders. *The Prison Journal, 89*(1), 79-98.

- Ireland. *Criminal Justice and Behavior*, 33, 782-802. doi: 10.1177/0093854806288066
- Kirkpatrick, L. A., & Ellis, B. J. (2001). An evolutionary-psychological perspective on self-esteem: Multiple domains and multiple functions. In: G. J. O. Fletcher & M. S. Clark (Eds.), *Blackwell handbook of social psychology: Vol. 2. Interpersonal processes* (pp. 411-436). Oxford, England: Blackwell
- Kirkpatrick, L. A., Waugh, C. E., Valencia, A., & Webster, G. D. (2002). The functional domain specificity of self-esteem and the differential prediction of aggression. *Journal of personality and social psychology*, 82(5), 756. doi: 10.1037//0022-3514.82.5.756.
- Kiškis, A. ir Kuodytė A. (2012). Nusikalstamumo prevencijos programų rengimo Lietuvoje tyrimas. *Jurisprudencija*, 19(2), 771-801.
- Lansford, J. E. (2018). Development of aggression. *Current opinion in psychology*, 19, 17-21.
- Lardén, M., Melin, L., Holst, U., & Långström, N. (2006). Moral judgement, cognitive distortions and empathy in incarcerated delinquent and community control adolescents. *Psychology, Crime & Law*, 12 (5), 453-462. <https://doi.org/10.1080/10683160500036855>.
- Mandrachia, J. T., Morgan, R. D., Garos, S., & Garland, J. T. (2007). Inmate thinking patterns: An empirical investigation. *Criminal Justice and Behavior*, 34(8), 1029-1043. doi: 10.1177/0093854807301788.
- Manzoor, H., & Shaled, S. (2015). Gender differences in young adults' body image and self-esteem. *Pakistan Journal of Women's Studies: Alam-e-Niswan*, 22 (2), 107-117.
- Marshall, W. L., Ward, T., Mann, R. E., Moulden, H., Fernandez, Y. M., Serran, G., & Marshall, L. E. (2005). Working positively with sexual offenders: Maximizing the effectiveness of treatment. *Journal of interpersonal violence*, 20(9), 1096-1114. doi: 10.1177/0886260505278514.
- Marshall, W.L., Anderson, D., & Champagne, F. (1997). Self-esteem and its relationship to sexual offending. *Psychology, Crime and Law*, 3, 161-186. doi: 10.1080/10683169708410811.
- Marshall, W.L., Cripps, E., Anderson, D., & Cortoni, F. (1999). Self-esteem and coping strategies in child molesters. *Journal of Interpersonal Violence*, 14(9), 955-962.
- Maruna, S., & Mann, R. E. (2006). A fundamental attribution error? Rethinking cognitive Distortions. *Legal and Criminological Psychology*, 11, 155-177. doi: 10.1348/135532506X114608.
- McGuire, S., Manke, B., Saudino, K. J., Reiss, D., Hetherington, E. M., & Plomin, R. (1999). Perceived competence and self-worth during adolescence: A longitudinal behavioral genetic study. *Child Development*, 70(6), 1283-1296.
- McMullin, J. A., & Cairney, J. (2004). Self-esteem and the intersection of age, class, and gender. *Journal of aging studies*, 18(1), 75-90. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2003.09.006>.

- Mellor, D., Fuller-Tyszkiewicz, M., McCabe, M. P., & Ricciardelli, L. A. (2010). Body image and self-esteem across age and gender: a short-term longitudinal study. *Sex Roles, 63*, 672–681. doi: 10.1007/s11199-010-9813-3.
- Moksnes, U. K., & Espnes, G. A. (2013). Self-esteem and life satisfaction in adolescents—gender and age as potential moderators. doi: 10.1007/s11136-013-0427-4.
- Morrison, A. S., Potter, C. M., Carper, M. M., Kinner, D. G., Jensen, D., Bruce, L., Wong, J., Reis de Olivera, I., Sudak, D. M., & Heimberg, R. G. (2015). The Cognitive Distortions Questionnaire (CD-Quest): Psychometric properties and exploratory factor analysis. *International Journal of Cognitive Therapy, 8*, 287–305. doi:10.1521/ijct.2015.8.4.287.
- Mruk, C. J. (2013). The Importance of Defining Self-Esteem. In Mruk, C. J. (Ed.) *Self-Esteem and Positive Psychology* (pp. 2-5). New York: Springer Publishing Company.
- Muller, D., Bushman, B. J., Subra, B., & Ceaux, E. (2012). Are people more aggressive when they are worse off or better off than others? *Social Psychological and Personality Science, 3*, 754–759. doi: 10.1177/1948550612436984.
- Neiss, M. B., Sedikides, C., & Stevenson, J. (2002). Self-esteem: a behavioural genetic perspective. *European Journal of Personality, 16*(5), 351-367. doi: 10.1002/per.456.
- Nestor, P.G. (2002). Mental disorder and violence: personality dimensions and clinical features. *American Journal of Psychiatry, 159*, 1973–1978. doi: 10.1176/appi.ajp.159.12.1973
- Newark, P. E., Elsässer, M., & Stieglitz, R. D. (2016). Self-esteem, self-efficacy, and resources in adults with ADHD. *Journal of Attention Disorders 20*(3), 279–290. doi: 10.1177/1087054712459561.
- Orth, U., & Robins, R. W. (2014). The development of self-esteem. *Current Directions in Psychological Science, 23* (5), 381-387. doi: 10.1177/0963721414547414.
- Orth, U., Robins, R. W., & Roberts, B. W. (2008). Low self-esteem prospectively predicts depression in adolescence and young adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology, 95*, 695–708.
- Orth, U., Robins, R. W., & Widaman, K. F. (2012). Life-span development of self-esteem and its effects on important life outcomes. *Journal of personality and social psychology, 102*(6), 1271. doi: 10.1037/a0025558.
- Orth, U., Robins, R. W., Meier, L. L., & Conger, R. D. (2016). Refining the vulnerability model of low self-esteem and depression: Disentangling the effects of genuine self-esteem and narcissism. *Journal of personality and social psychology, 110*(1), 133.
- Orth, U., Trzesniewski, K. H., & Robins, R. W. (2010). Self-esteem development from young adulthood to old age: a cohort-sequential longitudinal study. *Journal of personality and social psychology, 98*(4), 645. doi: 10.1037/a0018769.

- Perez, M., Vohs, K. D., & Joiner, T. E. (2005). Discrepancies between self-and other-esteem as correlates of aggression. *Journal of Social and Clinical Psychology, 24*(5), 607-620.
- Pervan, S., & Hunter, M. (2007). Cognitive distortions and social self-esteem in sexual offenders. *Applied Psychology in Criminal Justice, 3*(1), 75-91.
- Psychology, 63*, 452-459.
- Raine, A., Dodge, K., Loeber, R., Gatzke-Kopp, L., Lynam, D., Reynolds, C., Stouthamer-Loeber, M., & Liu, J. (2006). The reactive-proactive aggression questionnaire: Differential correlates of reactive and proactive aggression in adolescent boys. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression, 32*(2), 159-171. doi: 10.1002/ab.
- Richardson, D. S., & Green, L. R. (2006). Direct and indirect aggression: Relationships as social context. *Journal of Applied Social Psychology, 36*(10), 2492-2508.
- Rnic, K., Dozois, D. J., & Martin, R. A. (2016). Cognitive distortions, humor styles, and depression. *Europe's journal of psychology, 12*(3), 348. doi:10.5964/ejop.v12i3.1118.
- Schanz, Y. Y. (2017). The Relationship Between Aggression and Self-Esteem Among Prison Inmates. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma, 26*(9), 989-1005.
- Shine, J., McCloskey, H., & Newton, M. (2002). Self-esteem and sex offending. *Journal of sexual aggression, 8*(1), 51-61. doi: 10.1080/13552600208413332
- Siever, L. J. (2008). Neurobiology of aggression and violence. *American Journal of Psychiatry, 165*(4), 429-442.
- Sigre-Leirós, V., Carvalho, J., & Nobre, P. J. (2015). Rape-related cognitive distortions: Preliminary findings on the role of early maladaptive schemas. *International journal of law and psychiatry, 41*, 26-30. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2015.03.003>.
- Sprecher, S., Brooks J. E., & Avogo W. (2013). Self-esteem among young adults: differences and similarities based on gender, race, and cohort (1990-2012). *Sex Roles, 69*, 264-275. doi: 10.1007/s11199-013-0295-y.
- Ustinavičiūtė, L. (2012). Lietuvos teisės pažeidėjų rizikos veiksnių, susijusių su pakartotiniu nusikalstamumu, analizė (Daktaro disertacija). Vilnius: Mykolas Romeris universitetas.
- Valickas, G., Justickis, V., Vanagaitė, K. ir Voropaj, K. (2013). Procedūrinis teisingumas ir žmonių pasitikėjimas teisėsaugos pareigūnais bei institucijomis: monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Valickas, G., Vanagaitė, K., ir Navickas, V. (2014). Žudikų ir kitus nusikaltimus įvykdžiusių nuteistųjų socialinės informacijos apdorojimo ypatumai. *Kriminologijos studijos, 01*, 122-151.
- Van Lange, P. A., Rinderu, M. I., & Bushman, B. J. (2017). Aggression and violence around the world: A model of CLimate, Aggression, and Self-control in Humans (CLASH). *Behavioral and Brain Sciences, 40*, 1-58. doi:10.1017/S0140525X16000406, e75

- Vartia, M., & Hyyti, J. (2002). Gender differences in workplace bullying among prison officers. *European journal of work and organizational psychology, 11*(1), 113-126.
- Wagner, J., Lang, F. R., Neyer, F. J., & Wagner, G. G. (2014). Self-esteem across adulthood: The role of resources. *European Journal of Ageing, 11*, 109–119. doi: 10.1007/s10433-013-0299-z.
- Wagner, J., Lüdtke, O., Jonkmann, K., & Trautwein, U. (2013). Cherish yourself: Longitudinal patterns and conditions of self-esteem change in the transition to young adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology, 104*, 148–163. doi: 10.1037/a0029680.
- Wallinius, M., Johansson, P., Larden, M., & Dernevik, M. (2011). Self-serving cognitive distortions and antisocial behavior among adults and adolescents. *Criminal Justice and Behavior, 38* (3), 286-301. doi: 10.1177/0093854810396139.
- Wyckoff, J. P., & Kirkpatrick, L. A. (2016). Direct and indirect aggression tactics as a function of domain-specific self-esteem. *Personality and Individual Differences, 92*, 135-142. doi: 10.1016/j.paid.2015.12.038.
- Wilkowski, B. M., & Robinson, M. D. (2010). The anatomy of anger: An integrative cognitive model of trait anger and reactive aggression. *Journal of personality, 78*(1), 9-38. doi: 10.1111/j.1467-6494.2009.00607.x
- World Health Organization. (2002). *The world health report 2002 - Reducing risks, promoting healthy life*. Geneva, Switzerland. doi:10.1080/1357628031000116808
- Zeigler-Hill, V. (2011). The connections between self-esteem and psychopathology. *Journal of Contemporary Psychotherapy, 41*(3), 157-164. doi: 10.1007/s10879-010-9167-8.
- Zeigler-Hill, V. (2013). The importance of self-esteem. In V. Zeigler-Hill (Ed.). *Self-esteem* (pp. 1-20). East Sussex: Psychology Press.
- Zeigler-Hill, V., & Terry C. (2007). Perfectionism and explicit self-esteem: The moderating role of implicit self-esteem. *Self and Identity, 6*, 2-3, 137-153. doi: 10.1080/15298860601118850.
- Zeigler-Hill, V., Britton, M., Holden, Ch. J., & Besser, A. (2014). How will I love you? Self-esteem instability moderates the association between self-esteem level and romantic love styles. *Self and Identity, (14) 1*, 118–134.

PRIEDAI

1 priedas. Tyrime naudota anketa

Gerbiamasis,

maloniai prašau Jūsų dalyvauti tyrime, kuriuo siekiama ištirti agresijos, savigarbos ir kognityvinių iškreipimų sąsajas, ir atsakyti į anketoje pateiktus klausimus. Šį tyrimą atlieka Vilniaus universiteto filosofijos fakulteto teisės psichologijos programos studentė Goda Lekavičiūtė. Čia nėra teisingų ar klaidingų atsakymų, man svarbi Jūsų nuomonė. Tyrimas yra anonimiškas, Jums nereikia nurodyti savo vardo ar pavardės. Tyrimo metu gauti duomenys bus naudojami tik moksliniais tikslais ir tik apibendrintoje visų apklaustųjų rezultatų analizėje.

Sutinku dalyvauti tyrime (parašas):

_____

PIRMA DALIS. Mąstymo klaidų klausimynas (54 teiginiai).

ANTRA DALIS. Agresijos klausimynas (29 teiginiai).

TREČIA DALIS. Rosenberg savigarbos skalė (10 teiginių).

KETVIRTA DALIS. Sociodemografiniai duomenys ir klausimai apie teistumą:

4. Jūsų amžius (įrašykite).....m.

5. Kokia Jūsų šeimninė padėtis?

- 1) vedęs
- 2) turiu partnerę/į
- 3) vienišas
- 4) išsiskyręs
- 5) našlys

6. Koks Jūsų išsilavinimas?

- Pradinis
- Pagrindinis
- Vidurinis
- Nebaigtas profesinis
- Profesinis
- Nebaigtas aukštasis
- Aukštasis neuniversitetinis
- Aukštasis universitetinis

7. Ar esate teistas? (Jei atsakėte ne, praleiskite likusią tyrimo dalį).

---

8. Už kokią nusikalstamą veiką šiuo metu esate nuteistas?

---

9. Kokia Jums skirtos bausmės atlikimo trukmė?

---

10. Kelintą kartą esate nuteistas?

Dėkoju už Jūsų dalyvavimą tyrime.

2 priedas. Naudojų skalių ir subskalių tiriančiosios statistikos rezultatai

Agresijos klausimyno skalės	Kolmogorov – Smirnov testas			Asimetrijos koeficientas	Eksceso koeficientas
	Stat.	df	p		
Fizinė agresija	,112	110	0,002	0,590	-0,229
Verbalinė agresija	,112	110	0,002	-0,053	0,591
Pyktis	,113	110	0,002	0,635	0,043
Priešiškumas	,072	110	0,200	0,397	-0,295
Bendra agresija	,079	110	0,090	0,646	0,519
Savigarbos skalė					
Savigarba	,083	110	0,059	0,204	-0,214
Mąstymo klaidų klausimynas					
Egocentriškumas	,075	110	0,165	0,405	-0,089
Kitų kaltinimas	,050	110	0,200	0,157	-0,415
Sumenkinimas / klaidingas priskyrimą	,057	110	0,200	0,548	0,353
Tikėjimasis to, kas blogiausia	,087	110	0,039	0,501	-0,295
Priešiškumas / nepaklusnumas	,090	110	0,029	0,746	0,518
Fizinė agresija	,094	110	0,018	0,701	0,603
Melavimas	,070	110	0,200	0,051	-0,414
Vagiliavimas	,071	110	0,200	0,531	0,436
Bendras HIT	,078	110	0,098	0,549	0,427